

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Інститут управління, психології та безпеки

Кафедра практичної психології

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА СВОБОДА У СТРУКТУРІ ЗРІЛОЇ
ОСОБИСТОСТІ**

кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти

освітнього ступеня «бакалавр»

Вікторії ПЛШ

4 курсу денної форми навчання

спеціальність 053 «Психологія»

ОПП «Психологія»

Науковий керівник

кандидат психологічних наук

Наталія МАЙОРЧАК

Рецензент

доктор педагогічних наук, доцент

Галина ЛЯЛЮК

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

«24» травня 2022 р., протокол № 15

завідувач кафедри практичної психології

кандидат психологічних наук

_____ **Галина ОДИНЦОВА**

Львів

2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА СВОБОДИ В СТРУКТУРІ ЗРІЛОЇ ОСОБИСТОСТІ	
1.1. Феноменологія поняття зрілої особистості.....	6
1.2. Зміст поняття та основні види відповідальності особистості.....	11
1.3. Психологічні особливості прояву свободи індивіда	20
1.4. Відповідальність та свобода, як характеристики зрілої особистості..	23
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА СВОБОДИ В СТРУКТУРІ ЗРІЛОЇ ОСОБИСТОСТІ.....	
2.1. Характеристика методів, етапів та вибірки дослідження.....	29
2.2. Якісний та кількісний аналіз отриманих даних.....	32
2.3. Дослідження взаємозв'язку відповідальності та свободи в структурі зрілої особистості.....	36
2.4. Порівняння отриманих даних дослідження.....	39
2.5. Модель зрілої особистості.....	43
ВИСНОВКИ.....	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	50
ДОДАТКИ.....	55

ВСТУП

Актуальність дослідження. Поняття відповідальності та свободи особистості є надзвичайно актуальним для розгляду станом на сьогоднішній період часу. Лише відповідальна особистість є здатною до досягнення максимального рівня самоактуалізації та розкриття всіх своїх потенційних можливостей. Відчуття ж свободи та наявності особистісного простору, а також можливість вільного прояву своїх думок допомагає людині розкрити власну індивідуальність.

Феноменологію поняття зрілості особистості та вивчення її структурних компонентів проводили досить багато вчених, проте недостатньої уваги приділено саме виокремленню таких важливих базисних компонентів даного феномену, як відповідальність та особистісна свобода. Адже, при наявності в особистості саме даних властивостей та поведінкових виявів стає можливим досягнення повної зрілості та формування цілісної системи ціннісно-сміслових орієнтацій життєдіяльності.

Відповідальність, як поведінковий прояв чи риса особистості досить часто має вияв саме в контексті міжособистісного спілкування. Така риса допомагає досягати успішних результатів в професійному розвитку та особистітному житті. Відповідальність має свій прояв також щодо власного Я: вміння ставити цілі, самомотивувати власну діяльність, усвідомлювати та приймати результати своїх дій. Свобода ж є взаємопов'язаною із особистісною відповідальністю. Свободу людина може проявляти в різноманітних аспектах, а саме: вільний вияв своєї позицій, сміливість, експресивність, прямолінійність, рефлексивність, раціоналізм та розслабленість під час міжособистісних інтеракцій з іншими.

Відтак, проблематика відповідальності та особистісної свободи в структурі зрілої особистості є надзвичайно цікавою та потрібною для більш глибокого вивчення. Враховуючи недостатність наукових праць та наявних емпіричних досліджень щодо феноменології зрілої особистості та особливостей її структурних складових, а також недостатність приділеної уваги таким компонентам структури зрілості особистості, як: відповідальність та свобода,

обране відповідне курсове дослідження на тему: «Відповідальність та свобода в структурі зрілої особистості».

Об'єкт дослідження: структура зрілої особистості.

Предмет дослідження: психологічні особливості взаємозв'язку відповідальності та свободи в структурі зрілої особистості.

Мета роботи полягає у вивченні психологічних особливостей взаємозв'язку відповідальності та свободи в структурі зрілої особистості.

Наша робота полягає у реалізації наступних **завдань**:

1. Розкрити феноменологію поняття зрілої особистості.
2. Надати зміст поняттю та розкрити основні види відповідальності особистості.
3. Висвітлити психологічні особливості прояву свободи індивіда.
4. Описати відповідальність та свободу, як характеристики зрілої особистості.
5. Емпірично вивчити психологічні особливості взаємозв'язку відповідальності та свободи в структурі зрілої особистості.
6. Розробити модель зрілої особистості.

Гіпотеза дослідження:

- Відповідальність та свобода входять до структури зрілої особистості та володіють стійким взаємозв'язком (взаємозв'язок є наявним між відповідальністю та виявами свободи особистості).

Методологія: теоретичний аналіз наукових робіт, тестування, статистичні методи обробки даних; опитувальник визначення особистісної зрілості особистості О. Штепа, 16-факторний особистісний опитувальник Р.Б. Кеттелла, анкета «Мої вияви свободи та відповідальності».

Наукова (теоретична) новизна дослідження полягає у вивченні змісту та структурних особливостей зрілої особистості, а саме понять «відповідальність» та «свобода»; в збагаченні теоретичних знань про відповідальність та свободу особистості; в конкретизації уявлень про взаємозв'язок між відповідальністю та

свободою особистості в контексті структури зрілої особистості; в розробці моделі зрілої особистості.

Практична значущість дослідження полягає у підготовці методичної бази для діагностики психологічних особливостей зрілої особистості та всіх структурних компонентів даного феномену, а також в дослідженні індивідуально-психологічних особливостей особистості з акцентуванням уваги саме на таких структурних компонентах зрілості особистості: відповідальність та свобода; у розробці моделі зрілої особистості.

Теоретичною основою роботи є концепції та тези видатних вчених щодо вивчення феноменології зрілої особистості та її структурних компонентів. Серед таких вчених можна виокремити наступних: Е. Деси, Р. Раяана, І. Аполлонова, А. Вербицького, В. Калашникова, Н. Кузьміна, К. Муздыбаева, А. Мудрика., В. Маричев, В. Столина.

Теоретична значущість дослідження полягає у вивченні та прицільному дослідженні феномену зрілої особистості із послідовним виокремленням та вивченням таких його компонентів: відповідальність та свобода, а також дослідженні взаємозв'язку між ними.

Надійність і вірогідність досліджень забезпечувались використанням методів, що відповідали меті, завданням, гіпотезі дослідження.

Структура роботи складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ І. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА СВОБОДИ В СТРУКТУРІ ЗРІЛОЇ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Феономенологія поняття зрілої особистості

Для розуміння сутності поняття зрілості особистості важливо виокремити всіх дослідників в контексті даної проблематики. Психолог та науковець Г. Оллпорт створив диспозиційну концепцію особистісної структури. В його концепції є головний, базовий термін, а саме: диспозиція. Диспозиція – це одиниця відповідної властивості чи психологічної риси особистості. Психолог та науковець стверджує, що особистісні риси є базовими компонентами формування внутрішнього «Я». Г. Оллпорт в своїх наукових виданнях зазначав, що існує лише три підвиди диспозицій в людини, а саме [3]:

1) кардинально відмінні риси особистості. Такі диспозиції можуть зазнавати свого прояву лише в невеликій кількості людей. Це індивідуально-психологічні властивості, за допомогою котрих людина відрізняється від інших та формує свою своєрідну неповторність. Дані диспозиції можна часто спостерігати в поведінкових виявах особистості, а також вони вкорінюються в мотиваційну сферу людини і стають її компонентом;

2) номінально-базові диспозиції – це певні види поведінкових виявів особистості. Їх є досить багато і відповідно людина за їх допомогою здійснює комунікацію з іншими. Такі риси повсякденно можна спостерігати в поведінці дорослої людини, а також маленької дитини віком від 3-х років;

3) додаткові диспозиції. Це певною мірою менш важливі, проте також значущі і потрібні особистісні риси. Такі додаткові диспозиції можуть змінюватись під впливом різноманітних ситуаційних факторів та зникати протягом життєдіяльності особистості. Такі риси можна описати як мінливі та нестійкі. Вони проявляються в професійній сфері та побуті. Додаткові диспозиції допомагають тимчасовому досягненню певного життєвого завдання чи поставленої мети. Як тільки мета є досягнутою, такі диспозиції видозмінюються [7].

Таким чином, всі диспозиції особистості, в якості особистісних рис, формують своєрідну та неповторну індивідуальність, котра досягає певного рівня розвитку особистісної зрілості впродовж власної життєдіяльності. Базові диспозиції (номінально-базові) є стержневим формуванням концепції особистісної зрілості [8, с.22-26].

Вчений Г. Оллпорт вважає, що особистість від своєї природи є істотою не статичною, томущо вона постійно розвивається, формує в себе нові індивідуально-психологічні якості, здібності та установки. Статичними, тобто такими, котрі не зазнають руху, можуть бути лише вроджені особливості: темперамент та тип нервової системи. Кожна людина старається бути оригінальною та унікальною у всіх своїх виявах. Творчий потенціал та наявність достатнього рівня розвитку креативності зумовлюють неповторність вияву кожної людини зокрема. Нестандартність мислення, прагнення до пошуку нових варіантів розв'язання вже відомих задач чи проблемних моментів – все це демонструє прагнення сформувати неповторну особистісну структуру. Самоідентичність формується в процесі відповідних етапів онтогенезу. Самоідентичність дає посыл до конструювання відчуття самоповаги та самодостатності. Зрілість особистості може сформуватись лише за умови відчуття самоцінності та розуміння власного сенсу буття [22].

Відтак, згідно автора Г.Оллпорта саме базові (номінальні) диспозиції особистості є основою для формування зрілості в людини. На основі вже цих диспозицій формуються надалі інші риси особистості, котрі є другорядними та здатними до зміни чи доповнення.

Важливо виділити такий термін, як пропріум особистості, котрий ввів у науковий вжиток вчений М. Боришевським. Вчений також ввів до цього терміну суміжний з ним – поняття «сумірність». Дане поняття означає співвідношення всіх структурних систем особистості щодо рівня їх сформованості, рівня їх розвитку чи зрілості. Виходячи з цього, вчений зазначає, що саме базові особистісні риси чи диспозиції є поштовхом для формування інших диспозицій

в людини. Ці риси можуть бути взаємозалежними та впливати одна на одну в процесі життєдіяльності людини чи її професійного розвитку [15, с. 67-69].

Вчений Д. Леонтьєв зазначає, що особистісна зрілість зумовлена феноменом самодетермінації особистості. Важливе місце в структурі зрілої особистості посідає здатність до руху, саморозвитку, вдосконалення власних здібностей, знань та вмінь. Науковець А. Асмолова в своїх роботах наголошує на тому, що в міру дорослішання особистості, вона обов'язково зустрічається на своєму життєвому шляху з проблемою здійснення певних виборів. Саме від того, наскільки ефективно особистість навчиться робити цей вибір, залежатиме успішність подальшого формування особистісної зрілості в неї. Також вчений А. Леонтьєв вказує на те, що в міру того, наскільки людина дорослішає та здобуває життєвий досвід – вона формує в себе особистісну зрілість. Тобто для досягнення високого показника особистісної зрілості важливо мати чітко сформовану систему ціннісно-сміслових орієнтацій та певний наявний особистісний досвід. Основним механізмом формування особистісної зрілості є саме механізм самодетермінації.

Автор відомих теорій особистості А. Анг'ял в своїх працях висловлює думку про те, що самодетермінація є запусковим механізмом для подальшого саморозвитку та формування особистісної зрілості. Досягнувши відповідного рівня самодетермінації, можливий початок бере процес особистісної трансформації та видозміни відповідних рис людини. За автором В. Козловим, особистісна зрілість може бути наявною лише за умови формування відчуття поваги до власного «Я». Самоповага є плацдармом для здобуття власної унікальності та неповторності. Всі приховані потенційні можливості особистості можуть бути розкритими лише за умови повного самоприйняття та саморозуміння. Здатність зрозуміти власні сильні та слабкі сторони, а також аналізувати свої вчинки є частинами структури зрілої особистості [43].

Якщо більш глибоко вивчати структурні компоненти особистісної зрілості, то варто звернути увагу на ціннісно-сміслові орієнтації. Саме вони є одним із основних джерел формування особистісної зрілості та відчуття

особистісної завершеності. Цінності особистості також прийнято вважати одним із основних мотиваторів людини до діяльності. На базисі сформованих ціннісних орієнтацій вже надалі формуються відповідні поведінкові диспозиції та індивідуально-психологічні характеристики [1]. Ціла ціннісно-сміслова система орієнтацій особистості формується під впливом певних чинників та детермінант, а саме: соціальних, релігійних, політичних, гендерних, моральних, духовних, психологічних. Варто також звертати увагу на фактор впливу суспільства на формування ціннісних установок та орієнтацій в людини. Кожне суспільство культивує певні цінності, які є прийнятими на загальносоціальному рівні. Якщо ж говорити про наступні фактори впливу, то варто згадати також про вплив сім'ї, сімейного виховання, стилю спілкування в сім'ї, вплив ролі матері та батька на дитину, наявність сиблінгів та особливості взаєностосунку з ними. Не менш важливим є вплив школи, найближчого оточення та значущих дорослих для дитини. В цінностях знаходить відображення весь внутрішній світ особистості. Також цінності зумовлюють вибір певних поведінкових стратегій. На основі цінностей людина формує свої думки та умовиводи [25].

Дослідження проблематики формування зрілої особистості є актуальним завжди, оскільки соціум формує все нові запити до особистості та культивує видозміну провідних цінностей. Людина ж в свою чергу вчиться адаптовуватись, пристосовуватись до змін навколишнього соціуму і відповідно, при умові досягнення високого рівня розвитку особистісної зрілості, може сформувати в себе нові ціннісні чи життєві установки. Ціннісно-сміслова сфера формує мотиваційну основу майбутньої діяльності людини. Особистісна зрілість не може сформуватись без системи цінностей, оскільки від цінностей починається процес самодетмінації та саморозвитку. Також не менш важливим є хід мислення, думок та всіх когніцій особистості. Власне «Я» формується на основі розуміння свого призначення, своїх істинних мотивів діяльності та ходу мислення. Емоційне прийняття власного «Я» також слугує детермінантою подальшого розвитку особистісної зрілості. За рівнем того, наскільки в людини є сформованими

ціннісні орієнтири можна стверджувати про можливий рівень розвитку її особистісної зрілості.

Зазначимо всіх авторів, котрі в своїх працях приділяли увагу вивченню проблематики формування особистісної зрілості та впливу ціннісно-сміслових орієнтацій на їх становлення. Такими вченими є: В.Б. Ольшанській, А.Г. Здравомислов, В.А. Ядов, Є.Б. Фаталова [10]. В.Б. Ольшанській вказував на те, що ціннісні орієнтації повинні формуватись з огляду на потреби та запити суспільства. Цінності особистості мають бути соціально значимими. Дослідники А.Г. Здравомислов та В.А. Ядов співставляли поняття «ціннісні орієнтації» саме з психологічним поняттям установки людини, виходячи з того, що цінність має демонструвати лише соціальні мотиви в будь-якій діяльності.

Відтак, ціннісно-сміслові орієнтації в контексті психологічної літератури презентуються як певний вид суспільно-значимого явища. Лише за умови повномасштабного формування сталих ціннісних орієнтацій можливе становлення особистісної зрілості. Цінності для людини є орієнтирами та тригером для виникнення думок і поведінкових патернів. Формуючи ціннісні установки щодо різних подій дійсності, людина формує для себе своєрідний та неповторний світогляд [18, с. 67-71].

Особистісна зрілість може формуватись на базисі ціннісних орієнтацій та певних базисних (номінальних) диспозицій особистості. Саме ці два компоненти є досить важливими для становлення особистісної зрілості. Сприйняття та усвідомлення особистістю своїх власних диспозицій та ціннісних орієнтацій йде неймовірно потужний поштовх до саморозвитку та самоактуалізації. Також важливість усвідомлення власних цінностей полягає в мотивації до розуміння власного сенсу існування, свого призначення та міри впливу навколишнього світу на власне «Я». Безперервний розвиток та ріст можливий лише, якщо цінності людини є сформовані з врахуванням її прийняття та розуміння, а не лише під впливом потреби ззовні. Цінності формують напрямок мислення та вектор поведінки людини.

Всі ціннісно-сміслові орієнтації мають свої своєрідні особливості, котрі можна описати в трьох аспектах, а саме [1, 9]:

- певний вид цінностей, що є прийнятними для однієї людини, але зовсім не зрозумілими для іншої особи. Відтак, всі ціннісно-сміслові орієнтації мають яскраво виражений суб'єктивний характер.

- найбільш значимими для людини є ті цінності, котрі в неї сформувались на індивідуальному рівні, котрі можуть не відповідали наявним запитам суспільства чи інших осіб. Це ті цінності, що відрізняються особистістю від інших.

- цінності особистості не визначаються в своєму формуванні виключно зовнішніми впливами, а можуть бути також і результатом внутрішніх розмірковувань. Цінності, котрі виникають в результаті внутрішніх посилів особистості надалі є більш стійкими. Досить часто ціннісні орієнтації виникають на основі попереднього досвіду особистості щодо певних емоціогенних ситуацій чи факторів [23, с. 67-69].

Таким чином, можна зазначити те, що особистісна зрілість є важливою для подальшого саморозвитку особистості, прагнення до самоактуалізації та розкриття внутрішнього особистісного потенціалу загалом. Особистісна зрілість формується на базисі ціннісно-сміслових орієнтацій людини та відповідних базисних (номінальних) диспозицій особистості. Саме ці два компоненти є надзвичайно важливими для становлення особистісної зрілості та її подальшого розвитку.

1.2. Зміст поняття та основні види відповідальності особистості

Якщо розглядати поняття відповідальності особистості, то можна розкрити його наступним чином. Відповідальність — це соціально-психологічне поняття, котре може ілюструвати особливий вид взаємин між соціумом та особистістю, між певною соціальною групою та окремими людьми та особистістю, що формується в процесі задоволення взаємних потреб, вимог та запитів. Поняття

«відповідальність» в обіг ввів вчений філософ М. Вебер та вперше згадав про нього у своїй праці під назвою «Протестантська етика і дух капіталізму», а в 20 ст. На основі онтології даний термін також вивчався філософом Г. Йонасом в праці «Принцип відповідальності». Н. Апель, та Г. Габермас висвітлили власну дискурсивно-консенсуальну концепцію формування відповідальності в особистості, в котрій взаємодоповнюючими є саме деонтологічні й телеологічні засади етики.

Вченим А. Єрмоленко досить детально було вивчено поняття відповідальності особистості. Він першим вказав на те, що відповідальність є притаманною тим людям, котрі вміють аналізувати власну поведінку та робити висновки з неї. За допомогою цього людина вчиться прогнозувати ймовірні наслідки своєї поведінки. Формуючи в себе розуміння про подальші наслідки дій, людина збільшує рівень розвитку власної відповідальності.

Вчення Г. Йонаса про відповідальність особистості ілюструє прагматичність розвитку людини. Вчений наголошував на важливості домінування в людини постійного відчуття страху щодо можливого самозниження чи неминучої появи смерті в кінці життя. Відтак, людина вчиться нести відповідальність за всі свої дії та має можливість вибору між більш шкідливими та менш шкідливими патернами поведінки. Майбутнє для людини завжди є невідомим, а для того, щоб воно стало відомим необхідно навчитись бути відповідальним [30, с.38-59].

Останнім часом проблематику вияву відповідальності особистістю набуває все більшої популярності. Спостерігається постійний взаємозв'язок між відповідальністю індивідуальною чи персональною (вмінням нести відповідальність лише за свої дії та вчинки) та відповідальністю соціальною або ж колективною (вмінням нести відповідальність за дії та вчинки всього власного соціуму чи народу).

Сам термін «відповідальність» є певною мірою міжгалузевим та міждисциплінарним, оскільки охоплює великий обсяг всього свого розуміння і трактування. Поняття відповідальності розглядається в межах таких наук:

психологія, філософія, соціологія, етика, політологія, юриспруденція, менеджмент, правознавство. Незважаючи на кількість наук, в яких передбачено вивчення поняття відповідальності, першою наукою, котра звернула увагу на дану категорію була саме філософія. В дані часи саме філософи розглядали відповідальність особистості в площині між відповідальністю та необхідністю. Базисом для формування відповідальності, на думку стародавніх філософів, є саме активність та ініціативність особистості. На основі вже ініціативності людина може обирати для себе певні види поведінки. Також здійснювати аналіз певних поведінкових виявів і робити відповідні висновки.

Вчення відомого філософа І. Канта про певний вид внутрішнього ставлення до відчуття обов'язку, вміння підпорядковувати власну волю та свободу вибору саме зовнішнім силам до моральності. При цьому рівень відповідальності зазнає покращення та зростання міри внутрішнього самоприйняття. Зовнішню необхідність, яку диктує суспільство, людина має сприймати як моральний незмінний закон. Згідно філософа, всі моральні правила є стандартними в суспільстві [26].

Якщо брати до уваги іншу теорію, а саме теорію Т. Гоббса, то варто відзначити, що вчений висловлював думку про те, що базисом для високого рівня розвитку відповідальності в особистості слугує природний інстинкт самозбереження. Людина постійно керується бажанням зберегти власне життя, задовільнити свої запити та потреби. Після задоволення базових потреб, людина формує інші та вся її активність повторюється циклічно.

Видатний український діяч Г. Сковорода в своїх книгах описував думку про те, що в кожній людині на фізіологічному рівні є наявним закон «сродності». Якщо заглибитись більш детально у цей термін, то він означає наявність природних задатків та здібностей в кожній людині. Кожен є неповторним в своїй оригінальності та своїх талантах, необхідно лише знайти шляхи реалізації цих талантів. І в даному аспекті, саме відповідальність допомагає досягати вершин саморозвитку і реалізації талантів. Кожна особистість володіє своєрідним внутрішнім потенціалом і життєвим завданням є його реалізація. Вчений Г.

Сковорода висловлював думку про те, що рівень успішності людини саме в самореалізації залежить не тільки від ситуаційних факторів, а і від її індивідуально-психологічних характеристик, серед них він виділяв такі: відповідальність, любов до праці, сумлінність, наполегливість, працьовитість, чесність, повага до інших, адекватний рівень самооцінки, вміння розвиватись. Відтак, даний вчений наголошував на важливості того, що людина повинна постійно працювати, лише за таких умов вона здатна досягати успіху [26].

Відомий філософ П. Гольбах в своїй праці зосереджував увагу на аспектах саме моральної відповідальності особистості. Даний вид відповідальності є основним, на думку філософа та чинить вагомий вплив на всю життєдіяльність особистості загалом. Філософи Д. Мільт та Ф. Бредлі висловлювали спільну позицію про те, що відповідальність особистості є нерозривно пов'язаною із соціальними потребами суспільного розвитку всієї країни. Вчені Б. Марков та Н. Головкин вважають, що відповідальність є взаємопов'язаною із мірою володіння особистістю свободою вибору та вмінням керувати власною волею. Вміння бути відповідальною особистістю забезпечує подальший успішний саморозвиток людині. Будь-яка діяльність при високому рівні відповідальності працівника може бути виконана більш якісно та швидко. Свобода вибору та воля стоять на одній площині актуального рівня розвитку особистості [4].

Особистісна відповідальність завжди має стосунок до свободи вибору та вміння приймати важливі рішення в своєму житті. Від рівня того, наскільки особистість є відповідальною залежить вся палітра поведінкових патернів, які мають місце в повсякденній життєдіяльності людини. Відповідальна особистість схильна обирати кардинально інші методи та способи досягнення відповідних цілей, а ніж особистість з дещо нижчим рівнем розвитку відповідальності.

Психолог С. Керкегор стверджував, що особистісне право на вибір дає людині всі можливості для того, щоб вона могла повноцінно жити, розвиватись та реалізовувати всі свої таланти. Також відповідальність надає можливість для якнайповнішого розкриття прихованого внутрішнього потенціалу. Вчений М. Бердяєв описує відповідальність, як таку рису людини, котра допомагає людині

дещо вийти за межі буденності, вийти за межі власних бажань та потреб. Відповідальність – це про вміння бути відповідальним перед самим собою, брати відповідальність за своє життя та своє щастя на себе. Зробивши відповідний вибір, людина повинна нести за нього відповідальність, навіть, якщо він був неправильним. В разі неправильного вибору, лише відповідальна особистість може здійснити необхідний аналіз помилок, які були допущені та рухатись далі. Згідно В. Плахотного та Л. Соханя, відповідальність є нерозривно пов'язаною із взаєминами людей, із міжособистісною інтеракцією. На їх думку, відповідальність може проявлятися лише під час активної взаємодії з іншими людьми. Також слід відокремлювати інший підвид відповідальності, а саме відповідальність перед самими собою [28, с.74-81].

Видатні психологи: К. Абульханова-Славська, І. Бех, М. Боришевський, Л. Колберг, Г. Костюк, Ж. Піаже, М. Савчин, Дж. Роттер, В. Франкл висловлювали єдину думку про те, що відповідальність є важливою генералізуючою рисою особистості. Відповідальність має в основі своєрідне поєднання всіх психічних виявів особистості, а також відображає певну особливість світогляду індивіда. Рівень відповідальності завжди ілюструє те, як людина сприймає навколишній світ. Індивідуальні установи мислення та прийняття дійсності в даному випадку мають вагомий значення. Емоційний рівень ставлення до власного обов'язку перед кимось та перед самим собою демонструє міру схильності до відповідальності особистості. Відповідальність показує міру морального розвитку особистості, а також рівень сформованості в неї ціннісно-сміслових орієнтацій. Кожна особистість володіє певним своєрідним обов'язком перед іншими, перед суспільством, перед самим собою. Саме від вміння нести цей обов'язок правильно, розуміти його та виконувати буде залежати міра особистісної відповідальності [42].

Психолог Ж. Піаже створив відому концепцію відповідальної поведінки особистості, де виділено кілька основних стадій розвитку відповідальності, а також її прояву. На першій стадії формування відповідальності має місце «об'єктивна» відповідальність, а на вищій ступінь її прояву — «суб'єктивна»

відповідальність особистості. Автор даної концепції відповідальності, в ході проведення численних емпіричних досліджень, дійшов висновку про те, що особистіть в процесі свого розвитку та формування відповідальності в неї, проходить цілий спектр видозмін: від морального саморозвитку до найвищого можливого вияву моральності та відповідальності в поведінці [23].

Психолог В. Франкл великої уваги приділяє саме вивченню поняття «совість». І саме дана категорія зумовлює рівень вияву відповідальності в особистості. Совість на моральному рівні може виступати посередником між індивідуальними запитами особистості, потребами та соціальними моральними законами. Основним методом виховання дитини, на думку вченого, є саме послідовне виховання моральності та задіявання совісті особистості. В дитини має формуватись своєрідне відчуття внутрішнього балансу, відчуття чуйності до моралі. Виховуючи совість, можна сформувати високий рівень розвитку відповідальності [13].

Науковець К. Роджерс вважає, що однією із базових складових особистісної відповідальності є саме емпатія. Емпатія допомагає особистості краще розуміти інших, співпереживати з ними їх емоційний стан та почуття. Вчений Д. Роттер описує тісний взаємозв'язок між відповідальністю особистості та виявом нею вміння до самоконтролю. Формуючи певні патерни чи стратегії поведінки, особистість вчиться контролювати себе на шляху до досягнення відповідних цілей, а також здійснює вплив на свій психоемоційний стан. Це характеристика внутрішнього або ж інтернального локусу контролю. Даний вид локусу контролю означає, що людина здатна брати на себе відповідальність за всі свої вчинки та дії. Якщо людина постійно перекидає відповідальність за всі свої діяння на сторонні чинники зовнішнього середовища чи на інших осіб, то це є показником наявності в неї саме екстернального локусу контролю [38, с. 78-81].

Психолог С. Рубінштейн виокремлював особистісну відповідальність з-поміж структури моральних почуттів особистості. Дослідник вважає, що відповідальність є певним специфічним видом почуттів людини. Певні зовнішні види обов'язків в людини здатні трансформуватись та ставати внутрішніми

обов'язками, задіюючи совість. Таким чином формується почуття відповідальності [23].

Вчені К. Хелкам, Л. Кольберг, Д. Лавінджер та Т. Ліскон в своїх роботах відзначають той аспект, що рівень сформованості відчуття особистісної відповідальності є показником рівня розвитку моральної та загалом особистісної зрілості особистості. Лише зріла особистість здатна володіти високим рівнем розвитку відповідальності та розумінням внутрішнього обов'язку. Вчені описують той факт, що людина повинна брати до уваги не лише власний рівень задоволення індивідуальних потреб, але й загально-людські цінності та запити суспільства [31, с. 10-18].

Аналіз поняття відповідальності в контексті його загальнонаукового трактування базується на філософсько-психологічному твердженні про вплив соціуму на поведінку особистості. Рівень вияву свободи в даному випадку залежить від реалізації потреби щодо включення в конструкт соціальних зв'язків. Вихідною точкою для формування почуття внутрішньої відповідальності є постійний вибір людиною між свободою та необхідністю, між власними запитами та загально-людськими цінностями. В основі відповідальності завжди лежать моральні цінності особистості. Міра відповідальності особистості показує те, наскільки людина готова бути чесною перед самою собою та перед іншими. Рівень надійності також є показником відповідальності. Відтак, наскільки людина є надійною для себе та інших – все це зумовлене мірою сформованості її особистісної відповідальності. Кожна поведінка має певний рівень раціональності. Саме така раціональність координується мірою відповідальності в аспекті вибору певних поведінкових патернів [19, с.221-227].

Відповідальність особистості ілюструє те, наскільки глибоко людина перейняла на себе цінності свого суспільства та моральних законів, котрі притаманні йому. Відповідальність - це термін, котрий описує ступінь відповідності поведінки особи, групи, підгрупи осіб, держави наявним вимогам, діючим суспільним нормам, правилам співжиття, правовим законам. Це певне

співідношення між тим, які вимоги ставить перед людиною суспільство та рівнем виконання даних вимог самою людиною. Відповідальність також може показувати наскільки узгодженими є стосунки та спілкування між різними учасниками міжособистісної інтеракції загалом. Якщо мова йде про поняття відповідальності, то в даному випадку завжди згадеться здатність людини до координації своїх дій з діями інших, до розуміння головної мети власної діяльності, до підпорядкування інших особам, а також здатність до спільної діяльності з іншими із послідовним узгодженням всіх моментів. Автор М.А. Краснов висловлює думку про те, що все вищезгадане є важливим в процесі надання інтерпретації поняття відповідальності. Також автор наголошує на тому, що відповідальність та покарання є абсолютно взаємовиключеними поняттями. Оскільки відповідальність швидше базується на власних ціннісних установках, ніж на страху [27, с. 393-399].

Риса поведінки, така, як відповідальність є надзвичайно універсальною та може проявлятися в контексті будь-якої діяльності. Проте, незважаючи на це, мотиви діяльності особистості та мотиви самої відповідальності можуть бути досить різноманітними. Для одних осіб дуже важливим є те, що за вони несуть відповідальність, для інших більш важливо зосередити увагу саме на тих людях, перед якими вони є відповідальними за щось. Також серед мотивів відповідальності можна виділити такі:

- значущість об'єкта, перед яким людина є відповідальною;
- небажання погіршувати стосунки з іншими;
- важливість результативності власної роботи;
- уникнення поганого результату в роботі чи отримання осуду [2, с. 121].

В філософській науці поняття відповідальності досить близьке за змістом до поняття про свободу вибору особистості та свободу мислення. Відтак, поняття відповідальності та свободи розглядається в філософії завжди в їх співставленні та взаємозалежності. Відповідальність може ілюструвати міру вияву свободи особистістю. Якщо людина має досить високий рівень розвитку свободи – то відповідальність також буде на високому рівні свого розвитку.

Філософ М. Конох в своїх працях описує твердження про те, що свобода вибору в особистості є використанням нею саме пізнання необхідності з метою досягнення цілей. Також автор стверджує, що відповідальність – це напрямок діяльності та стиль праці людина, де свобода реалізовується [20, с. 21-26].

Важливо також розглянути таке поняття, як почуття певного обов'язку. Саме протягом життя людина має досить бага різноманітних обов'язків: перед рідними, близькими, значущими особами та перед самим собою. Відтак, обов'язок, а саме його повномірне відчуття – це вияв відповідальності. Відповідальність людини є відповідність її моральної діяльності, а також її обов'язку, що розглядається з площини розкриття всіх можливостей особистості. Феномен відповідальності та його розгляд ілюструє можливість реальної моральної свободи особистості, котра йде поряд з можливістю до саморозкриття та саморозвитку [32, с.174-207].

Важливо зазначити, що відповідальність прийнято поділяти на кілька варіацій її підвидів. Розглянемо основні з них.

1. Згідно суб'єкта відповідальності розрізняють відповідальність: персональну; групову; класову.
2. Згідно форми соціальної свідомості розрізняють відповідальність таку: моральну; правову; політичну; релігійну; екологічну; економічну.
3. В загальному поділі відповідальності можна визначити такі види: каральна — метою є кара за правопорушення та поновлююча — компенсація за шкоду.
4. Згідно сфери діяльності особистості відповідальність поділяють на такі види: політична, правова (юридична), моральна.
5. Згідно суб'єкта певних дій відповідальність поділяють на такі види: індивідуальну, групову, колективну.
6. Згідно видів правопорушень та способів відповідальності за них, відповідальність поділяють на такі види: кримінальна відповідальність за певний злочин, адміністративна відповідальність, дисциплінарна відповідальність, цивільно-правова відповідальність, матеріальна

відповідальність. Всі ці види відповідальності несуть за собою певні покарання [33].

Відтак, відповідальність — це соціально-психологічне поняття, котре може ілюструвати особливий вид взаємин між соціумом та особистістю, між певною соціальною групою та окремими людьми та особистістю, що формується в процесі задоволення взаємних потреб, вимог та запитів. Поняття «відповідальність» в обіг ввів вчений філософ М. Вебер, котрий в своїх працях описував важливість розгляду поняття відповідальності особистості крізь призму моралі, цінностей та свободи вибору.

1.3. Психологічні особливості прояву свободи індивіда

Прослідковуючи історичні періоди розвитку всього людства, можна помітити, що в кожний період людство мало можливість виявляти різну міру власної свободи слова, свободи мислення та діяльності загалом. Наприклад, в часи античності поняття свободи розглядалось, як базове для життя і поступово почало трансформуватись в ідеї щодо визволення. Якщо ж звертатись до релігії, то варто відзначити факт того, що з початком появи християнства великої уваги приділялось саме свободі вибору людини: вільним мисленням та вільним вибором між добром та злом в світі. Ідея марксизму описували те, що свобода вибору є природною необхідністю особистості та людина повинна постійно демонструвати свою вільну думку та вільну позицію щодо багатьох аспектів свого існування [5, с. 46].

Схильність людини до прояву власної свободи вибору може проявляти в її життєдіяльності та тих рішеннях, котрі вона приймає постійно. Володіючи певною свободою, людина здатна приймати навіть неправильні для себе рішення, розуміючи свою помилку лише згодом. Сенс людського вибору та прояву свободи завжди криється в процесі діяльності особистості. Людина повинна поважати себе та свій вибір. Здійснюючи певний вибір, людина також здійснює моральний контроль над цим вибором [24, с. 22-40].

Поняття свободи вибору із плином часу певною мірою відображається в трансформації з абстрактного до конкретного. Кожна людина повинна демонструвати певну міру свободи вибору протягом своєї життєдіяльності. Від самого народження і аж до моменту біологічної смерті, людина має зустрічатись із необхідністю здійснювати вибір. Цей вибір вона має робити опираючись на мораль та власні ціннісні установки. Якщо ж людина відкидає свою особистість на другий план, забуває про потребу власної самоорганізації та саморозвитку – то відповідно її рівень відповідальності знижується, а міра вияву свободи вибору стає менш помітною [6, с. 54-57].

В метафізичному аспекті трактування поняття свободи є трактування щодо людського буття загалом. Лише пізніше мова йде про кожну людину, як індивідуальність. Багатьма філософами саме таке трактування свободи не сприймалось та відкидалось. Особистість повинна сприймати себе як найбільшу цінність в житті, відповідно лише вона володіє своєрідним правом свободи вибору щодо прийняття життєвих рішень. Коли людина відкидає себе, не сприймати як цінність – то свобода вибору для неї не є також актуальною та важливою.

Видатний філософ С. Керкегор надав найбільш змістовне та обширне трактування поняттю свободи. Він описував особистісну свободу як певний духовний чинник, як внутрішній ресурс до саморозкриття та саморозвитку особистості протягом життя. С. Керкегор вважав, що свобода – це певне відображення можливості до розвитку та співучасть у всьому творінні людської природи [11, с.98-99].

Весь зміст особистісної свободи людини може бути представлений в мірі самореалізації та здатності до розкриття власного творчого потенціалу. Також особистісна свобода завжди має спрямування щодо збереження себе самеого як самоцінності, в збереженні власних індивідуально-психологічних характеристик. Особистісна свобода – це більше про вихід за межі усталеної парадигми розвитку з метою досягнення максимальної самореалізації. Помилковою є думка про те, що прояв свободи має місце лише в ситуації звільнення від тиску ззовні чи від

певних заборон. Сутність свободи полягає в глибинному розумінні необхідності мати свободу вибору для самозбереження та саморозвитку. Відомий вчений Г. Батіщев наголошував на тому, що свобода людині потрібна для самореалізації [4, 17, с. 56-59].

Людина протягом всього процесу власної життєдіяльності постійно розмірковує над правильністю власних вчинків та дій, а також аналізує ймовірність досягнення певних цілей. Саме в даному випадку особистісна свобода може знайти свій прояв. Прийняття рішень також потребує використання свободи вибору на основі попереднього аналізу відповідної ситуації, що склалась. Прийняття рішення завжди є результатом попереднього вибору людини, а отже, результатом використання особистісної свободи. Особистість має свободу волі саме тоді, коли сама розуміє необхідність робити вибір. Якщо ж людина здійснює діяльність не по своїй волі чи свободі вибору – то змістом такої діяльності є воля іншої особи в результаті використання нею свободи вибору [16, с.56-65].

Стародавній Гегель в своїх численних напрацюваннях висловлює думку про те, що кожна людина має бути вільною від своєї природи на основі наявності в неї достатнього рівня розвитку відповідальності за своє життя. Вся філософія даного вченого ґрунтується на необхідності виявляти вільну волю та свободу вибору. Людина має за основний обов'язок потребу в постійному саморозвитку та самовдосконаленні, використовуючи на своєму життєвому шляху особистісну свободу та право вільного вибору. Кожна людина має право вибору і воно стосується всіх сфер життєдіяльності. Для будь-якого соціуму найбільш важливими мають бути цінності вільного суспільства, можливість вільного висловлювання власних думок та ідей. Відтак, в такому суспільстві зможе панувати гармонія та свобода [14, с.62-73].

Таким чином, свобода - це базова цінність особистості, в основі якої є природне начало людської істоти та прагнення і саморозвитку та самозбереження. Особистісна свобода ілюструє міру можливості до здійснення свого власного вибору самостійно та взяття на себе відповідальності за такий

вибір, а також вміння вільно обирати методи та шляхи досягнення відповідних, життєво важливих цілей.

1.4. Відповідальність та свобода, як характеристики зрілої особистості

В психологічній літературі поняття особистісної свободи та відповідальності часто розглядається в їх співвідношенні. Особистісна свобода нерозривно є пов'язаною із відповідальністю та певними обов'язками перед самим собою чи суспільством. Особистісна відповідальність має два аспекти свого прояву, а саме:

- зовнішній аспект (відповідальність перед соціумом, своєю країною, а також моральна та правова відповідальність, яку можна ілюструвати іншим людям;
- внутрішній аспект (відповідальність перед самим собою, рівень розвитку совісті, сумлінності, відчуття обов'язку для самого себе, вміння самоорганізуватись, здійснювати контроль над своїми емоційно-вольовими процесами).

Розглянемо основні шляхи того, яким чином людина може проявляти власну внутрішню відповідальність. Совість та міра чесності людини перед самою собою, це два основних показники внутрішньої відповідальності. Відчуття чесності та совісті має стосунок до відчуття своєї гідності, поваги до власної особистості та ствалення до себе, як до самоцінності. Тут мова також може йти про рівень розвитку власної самооцінки [12, с.128-131].

Саме поняття відповідальності особистості може мати не тільки зовнішній прояв, але виступати потужним внутрішнім фактором для саморозвитку та регуляції поведінки загалом. Відповідальність перед самим собою та міра прояву цього феномену можна спостерігати у своєрідному відчутті саморозуміння та самроприйняття. Коли людина відчуває обов'язок для себе в прагненні досягти цілей – то відповідальність буде досить високою. Тут мається на увазі свідомо

готовність та налаштованість людини на дотримання певних норм поведінки та правил. Інтернальний локус контролю в даному випадку показує вміння та здатність брати саме на себе відповідальність за свої дії [40, с. 95-121].

Почуття особистісної відповідальності може сформуватись за допомогою відповідних виховних впливів. Сама по собі відповідальність не може мати свій вияв лише в одному аспекті життєдіяльності людини. Відповідальність має проявлятися у всіх виявах активності людини. За допомогою особистісної відповідальності людина може сама регулювати свою діяльність та вносити відповідні корективи в разі необхідності. Якщо людина є відповідальною, то можна стверджувати про те, що вона вміє організувати свою діяльність відповідним чином. Також відповідальна людина завжди чесна сама перед собою, вміє координувати свої дії та шукати найкращі шляхи та методи задля досягнення відповідних цілей. Певний рівень самоконтролю також відіграє важливу роль для відповідальної людини.

Якщо говорити про можливу невдачу чи перешкоди на шляху до досягнення мети, то людина, в котрій високий рівень розвитку відповідальності не виявляє страху до можливих труднощів. Така особистість схильна заздалегіть передбачити можливість появи певних перешкод чи труднощів та за допомогою високого рівня самоорганізованості спланувати відповідні шляхи подолання таких труднощів. Сам факт можливої появи невдачі не є страшним для відповідальної особистості.

Відтак, свобода та відповідальність є нерозривно взаємопов'язаними елементами зрілої особистості. Лише для зрілої особистості, котра має сформовану відповідну систему цінностей, відповідальність та свобода посідає пріоритетне місце в житті [39]. Особистісна свобода та рівень відповідальності за власні вчинки, що в свою чергу є змістовною характеристикою вияву особистісної свободи, є першопочатковою умовою буття природних прав особистості. Особистісна свобода та відповідальність — нероздільні терміни. Свобода не є можливою без вияву особистісної відповідальності чи почуття обов'язку людини перед світом навколо, перед самою собою. Впродовж життя

людина постійно несе відповідальність за себе, своє життя, свої рішення, за свої дітей чи близьких. В даному випадку, впливає розуміння того, що відповідальність може сприйматись вже як наслідок вияву особистісної свободи людиною. Відповідальність не є можливою в своєму прояві без свободи людини. У випадку, коли людина не проявляє особистісної свободи, а керується лише власними потребами, то наявність певного рівня відповідальності за її діяльність втрачає сенс [37, с. 78-79].

Сучасний розвиток суспільства не є можливим саме без того, щоб воно не було вільним, чи не могло вільно проявляти свою свободу вибору. Якщо соціум не є вільним, не може вільно діяти чи виявляти свободу слова – то таке суспільство приречене на знищення та втрату власної цінності. Без можливості прояву особистісної свободи настає неминучий процес деградації та стагнації. Саме тому, свобода в суспільстві є надзвичайно важливою умовою для його існування та розвитку його благополуччя [34].

Якщо брати до уваги європейську культуру, то в ній свобода та особистісна відповідальність є взаємопов'язаними всюди. Вся історія розвитку європейської культури включає постійний та безперервний процес демонстрації людьми власної відповідальності та особистісної свободи, у всіх її проявах: свобода слова, свобода думки, свобода вільних дій, свобода мислення, свобода вільно пересуватись та вести власний стиль життя, свободу культурного прояву та гендерних прав [12, с.128-131].

Проблематика вільного існування людини в суспільстві є надзвичайно важливою. На сьогодні, не лише з огляду на те, що людина має вільно здійснювати свій вибір, але й з огляду на інший аспект саме того, що кожне суспільство повинно має свою неповторну свободу та самоповагу. Відповідальність жителів країни по відношенню до свого суспільства є найвищим можливим показником благополучної нації. Необхідно вміти усвідомлювати значущість та необхідність володіння відповідальністю для виховання своїх нащадків. Особистісна свобода ідей людини проявляється в її поведінці, а відповідальність знаходить свій вияв в ставленні до цих же дій, а також в ставленні до себе, інших та світу загалом.

Свобода та особистісна відповідальність — дві сторони єдиного цілого, а саме свідомої людської активності. Свобода може породжувати почуття відповідальності, а відповідальність в свою чергу може координувати вияв особистісної свободи [6, с. 54-57].

Особистісна відповідальність певною мірою ілюструє рівень відчуття свободи людиною. Свобода вимагає від особистості наступних виявів відповідальності: розумність, доцільність, моральність і воля, без чого вона неминуче буде перероджуватися в свавілля і насильство над іншими людьми, у руйнування навколишнього світу. Особистісна відповідальність виступає рушійним механізмом всієї активності життєдіяльності, а також координаційним елементом всіх діянь. Відповідальність завжди передбачає наявність у людини почуття обов'язку і совісті, вміння здійснювати самоконтроль і самоврядування. Совість є головним контролером всіх дій людини. Самореалізація особистості, свобода і відповідальність гармонійно взаємодіють тільки в тому випадку, якщо людина усвідомлює мотиви своєї діяльності і не йде наперекір встановленим у суспільстві правилам і нормам. Саме особистісна відповідальність буде впливати на вибір людиною певних методів чи способів досягнення відповідних цілей [21, с. 195-199].

Отже, особистісна свобода є пов'язаною не лише з потребою у відповідальності, а й вмінням людини здійснювати правильний вибір впродовж власної життєдіяльності. Особистісна свобода нерозривно є пов'язаною із відповідальністю та певними обов'язками перед самим собою чи суспільством. Відтак, свобода та відповідальність є нерозривно взаємопов'язаними елементами зрілої особистості. Лише для зрілої особистості, котра має сформовану відповідну систему цінностей, відповідальність та свобода посідає пріоритетне місце в житті. Особистісна свобода та рівень відповідальності за власні вчинки, що в свою чергу є змістовною характеристикою вияву особистісної свободи, є першопочатковою умовою буття природних прав особистості.

Висновок до РОЗДІЛУ I

Таким чином, можна зазначити те, що особистісна зрілість є важливою для подальшого саморозвитку особистості, прагнення до самоактуалізації та розкриття внутрішнього особистісного потенціалу загалом. Особистісна зрілість формується на базисі ціннісно-сміслових орієнтацій людини та відповідних базисних (номінальних) диспозицій особистості. Саме ці два компонента є надзвичайно важливими для становлення особистісної зрілості та її подальшого розвитку.

Відтак, відповідальність — це соціально-психологічне поняття, котре може ілюструвати особливий вид взаємин між соціумом та особистістю, між певною соціальною групою та окремими людьми та особистістю, що формується в процесі задоволення взаємних потреб, вимог та запитів. Поняття «відповідальність» ввів обіг вчений та філософ М. Вебер, котрий в своїх працях описував важливість розгляду поняття відповідальності особистості крізь призму моралі, цінностей та свободи вибору.

Таким чином, свобода - це базова цінність особистості, в основі якої є природне начало людської істоти та прагнення та саморозвитку і самозбереження. Особистісна свобода ілюструє міру можливості до здійснення свого власного вибору самостійно взяття на себе відповідальності за такий вибір, а також вміння вільно обирати методи та шляхи досягнення відповідних, життєво важливих цілей.

Відтак, свобода та відповідальність є нерозривно взаємопов'язаними елементами зрілої особистості. Лише для зрілої особистості, котра має сформовану відповідну систему цінностей, відповідальність та свобода посідає пріоритетне місце в житті. Особистісна свобода та рівень відповідальності за власні вчинки, що в свою чергу є змістовною характеристикою вияву особистісної свободи, є першопочатковою умовою буття природних прав особистості.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА СВОБОДИ В СТРУКТУРІ ЗРІЛОЇ ОСОБИСТОСТІ

2.1. Характеристика методів, етапів та вибірки дослідження

Першопочатково доцільно структурувати всю процедуру проведення емпіричного дослідження. Зміст проведення емпіричного дослідження та його основні завдання виглядають наступним чином.

1. Сформувати мету, вибірку та базу для проведення емпіричного дослідження.
2. Виокремити методики, котрі будуть застосовані у дослідженні та здійснити їх опис.
3. Здійснити опрацювання отриманих даних дослідження.
4. Провести якісний та кількісний аналіз отриманих результатів дослідження.

Мета емпіричного дослідження - це вивчення психологічних особливостей взаємозв'язку між відповідальністю та свободою в структурі зрілої особистості.

Щоб сформувати вибірку в дослідженні, нами обрано 41-го досліджуваного. Всі вони є працівниками компанії «Укртелеком» та працюють на посаді операторів контакт-центру. Із 41-го досліджуваного, 25 осіб мають вік від 19-ти до 25-ти років, решта 16 осіб віком від 25-ти до 35-ти років. Гендерна характеристика вибірки наступна: 21 хлопець та 20 дівчат. Для опитування було створено спеціальний бланк, котрий містить весь стимульний матеріал щодо обраних методик (див. дод. А). У бланк також додано авторську анкету, яка спрямована на вивчення відповідальності та свободи особистості. В цьому додатку також зазначені всі дані, котрі отримані в ході проведення дослідження, котрі для зручності внесені в таблицю.

Для досягнення поставленої мети були застосовані такі психодіагностичні методики: опитувальник визначення особистісної зрілості особистості О. Штепа,

16-факторний особистісний опитувальник Р.Б. Кеттелла, анкета «Мої вияви свободи та відповідальності».

Важливо описати кожну методику більш детально.

Опитувальник визначення особистісної зрілості особистості (автор Штепа О. С.) спрямований на оцінку 10 рис, які є критеріями особистісного розвитку та зростання: відповідальність, децентрація, глибинність переживань, життєва філософія, толерантність, автономність, контактність, самоприйняття, креативність, синергічність. Опитувальник містить 85 тверджень (див. дод. А), останнє 85 твердження має проєктивний характер. В даному дослідженні використано 84 стандартизованих тести для проведення емпіричного дослідження. На проведення тесту відводиться 25-30 хвилин. Після отримання результатів підраховуємо сирі бали за допомогою ключа методики, далі переводимо бали у стени та співвідносимо із наступною шкалою рівня розвитку особистісної зрілості. Визначається загальний рівень особистісної зрілості та по кожній із шкал зокрема щодо 3-х рівнів розвитку:

- Високий рівень: риси відповідальність, життєва філософія, креативність, автономність виражені на високому рівні (8-10 стени), а решта рис на середньому рівні.

- Необхідний рівень: риси життєва філософія та автономність виражені на середньому рівні (4-7 стени), решта рис – на середньому рівні, ймовірно є риси із низьким рівнем розвитку (1-3 стени).

- Критичний рівень: риси життєва філософія та автономність виражені на низькому рівні (1-3 стени), решта рис на середньому рівні, ймовірно є риси, що мають низький рівень розвитку (1-3 стени) [36].

З метою вивчення індивідуально-психологічних особливостей особистості використано 16-факторний особистісний опитувальник Р. Б. Кеттелла. 16-факторний особистісний опитувальник Р.Б. Кеттелла спрямований на вивчення рівня розвитку особистісних рис. Він налічує 105 запитань, кожне із яких має по 3 варіанти відповідей: а, б, с. Отримавши готові відповіді досліджуваних, результати даного опитувальника опрацьовуються наступним чином: за кожною

шкалою підраховуємо кількість сирих балів за допомогою ключа методики. Якщо відповідь не співпадає із ключем то це – 0 балів, якщо співпадає із ключем – 2 бали (у випадку а, с), якщо співпадає b із ключем – 1 бал. Далі отримані сирі бали за кожною шкалою переводимо у стени за допомогою спеціальної таблиці стенів, де 4-6 стенів - це низькі результати, 7-8 – середній рівень, 9-12 – високі. За кожною із 16-ти шкал, там 17-тою шкалою правдивості відповідей отримуємо стени й відповідний рівень розвитку діагностованих рис особистості. В даній методиці представлено 16 шкал, проте для нашого дослідження взяті до уваги лише 5-ть шкал даного опитувальника, а саме: фактор С – емоційна стійкість– нестійкість, фактор Е – незалежність–підпорядкованість, фактор G – наполегливість- безпринциповість, фактор Н – сміливість-боязкість, фактор Q2 – самостійність–сугестивність [35, с. 67-69].

Щодо даної методики – то важливо зазначити, що свобода особистості може транслюватись в окремих проявах щодо шкал даної методики, як: закритість-відкритість, експресивність-стриманість, сміливість-сором'язливість, дипломатичність-прямолінійність, радикалізм-консерватизм, наруженість-розслабленість.

Анкета «Мої вияви свободи та відповідальності» сформована з метою вивчення особливостей того, наскільки досліджувані можуть оцінити власну міру вияву даних категорій. Анкета налічує 10-ть запитань та у кожному по два варіанти відповідей. Відповідати досліджувані можуть: «так» або «ні». Формуючи дану анкету, ціленаправлено уникались відповіді проміжного варіанту: «незнаю», «можливо» з метою отримання найбільш точних відповідей респондентів.

Отже, обрані нами методики (спрямовані на вивчення структурних компонентів особистісної зрілості особистості) відповідали основній меті, завданням та предмету даного дослідження.

2.2. Якісний та кількісний аналіз отриманих даних

Після проведення емпіричного дослідження та опрацювання отриманих відповідей респондентів, доцільно визначення середні показники по кожній із шкал, використовуваних методик (опитувальник визначення особистісної зрілості особистості О. Штепа, 16-факторний особистісний опитувальник Р.Б. Кеттелла). За отриманими даними щодо анкетування результати подаватимуться також за домінуючою кількістю відповідей щодо кожного із 10-ти питань анкети. Розглянемо більш детально отримані середні значення.

Щодо вивчення особистісної зрілості за допомогою методики О. Штепа, отримані такі значення (див. табл. 2.2.1.).

Таблиця 2.2.1.

Показники щодо вивчення особистісної зрілості

Методика	Шкали	Середній бал
Опитувальник О. Штепа	Відповідальність	8
	Децентрація	3
	Глибинність переживань	7
	Життєва філософія	8
	Толерантність	10
	Автономія	5
	Контактність	5
	Самоприйняття	6
	Креативність	9
	Синергія	6

За даною таблицею видно, що є певні відмінності у показниках досліджуваних: є високі бали, а також є дещо нижчі. Високі показники отримані згідно шкал: глибинність переживань, життєва філософія, толерантність, самоприйняття, креативність та синергія. Нижчі показники отримані за шкалами: децентрація, автономія, контактність. Згідно таких даних, можна робити

ствердження про те, що досліджувані мають достатній рівень розвитку особистісної зрілості. Про це свідчить переважна більшість вищих показників щодо всіх параметрів особистісної зрілості. Кожна шкала ілюструє певну складову цілої системи особистісної зрілості людини. Нижчі показники отримані за вищезгаданими шкалами, проте їх рівень розвитку не є критичним, а швидше ілюструє готовність до прояву вищого чи нижчого прояву даного явища за відповідних умов чи впливу різноманітних ситуаційних факторів.

Не менш важливим є розгляд отриманих показників щодо дослідження індивідуально-психологічних характеристик особистості за 16-факторним особистісним опитувальником Р.Б. Кеттелла (див. рис. 2.2.1, 2.2.2. та 2.2.3.)

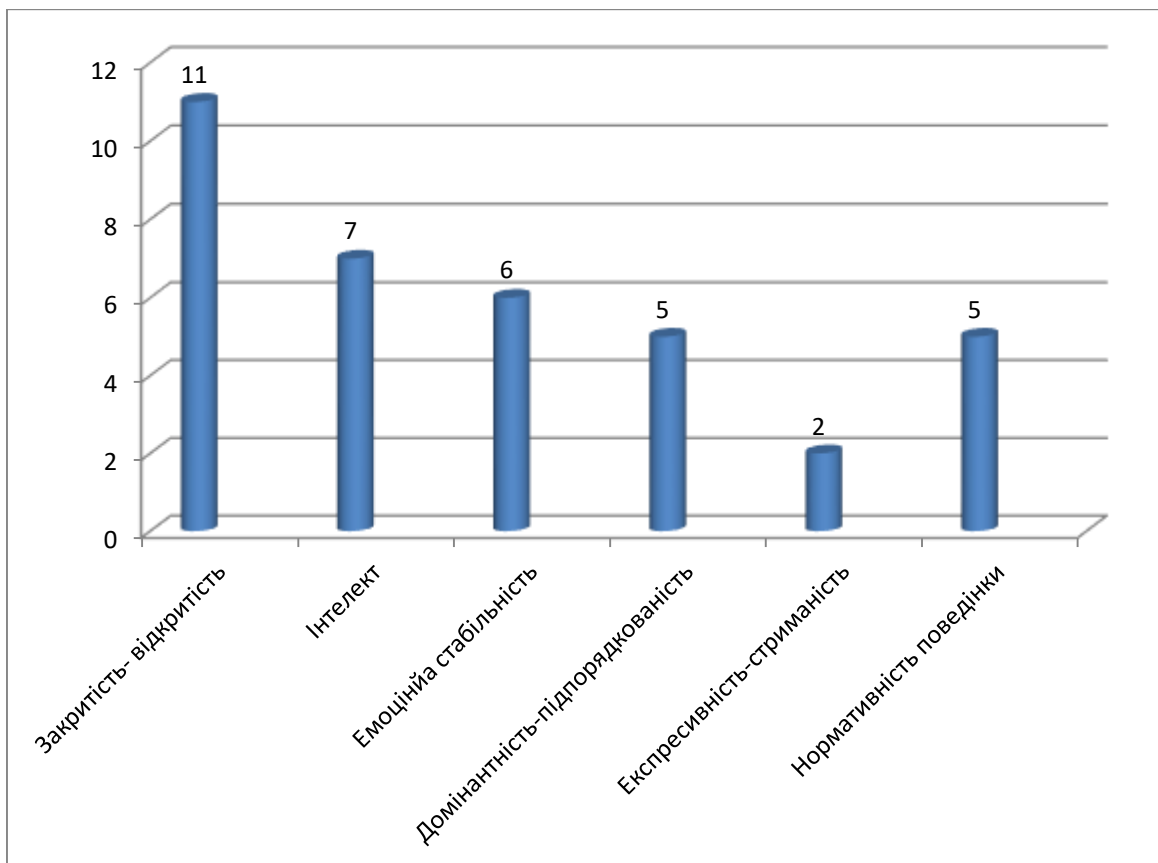

Рис. 2.2.1. Показники щодо вивчення індивідуально-психологічних характеристик особистості (частина 1)

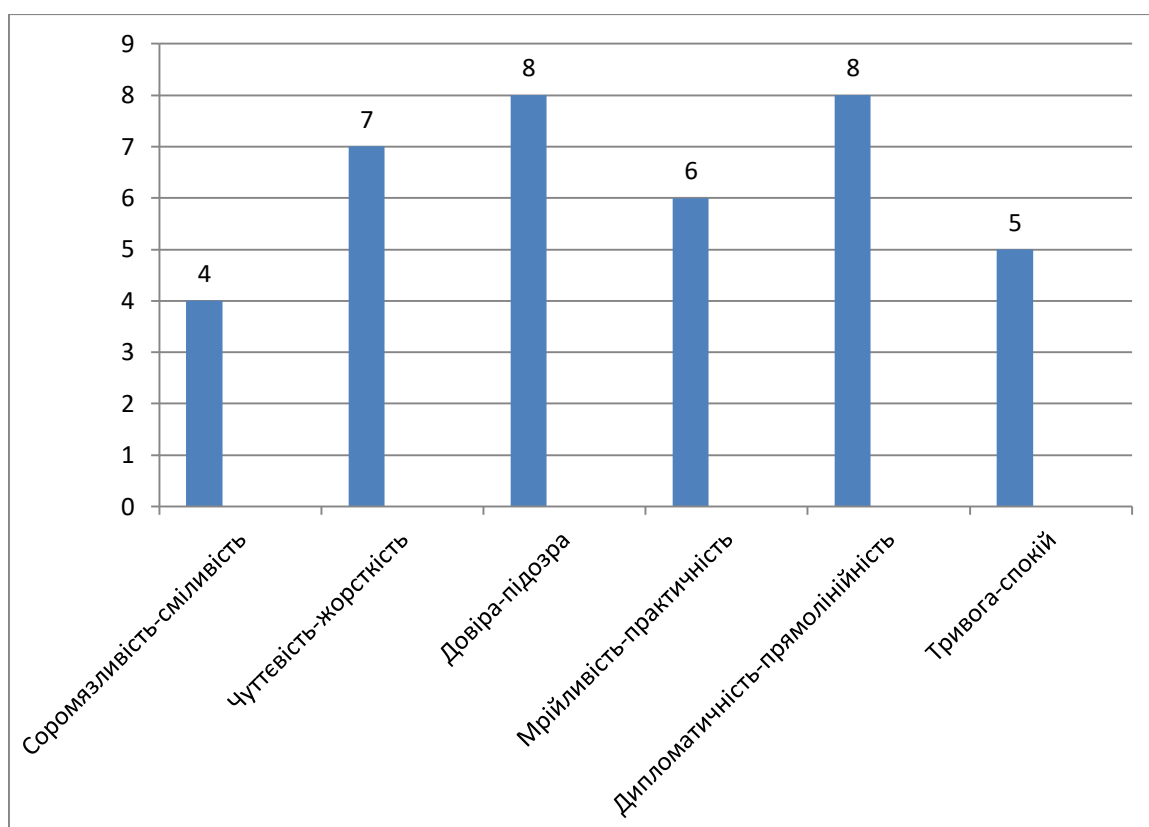

Рис. 2.2.2. Показники щодо вивчення індивідуально-психологічних характеристик особистості (частина 2)

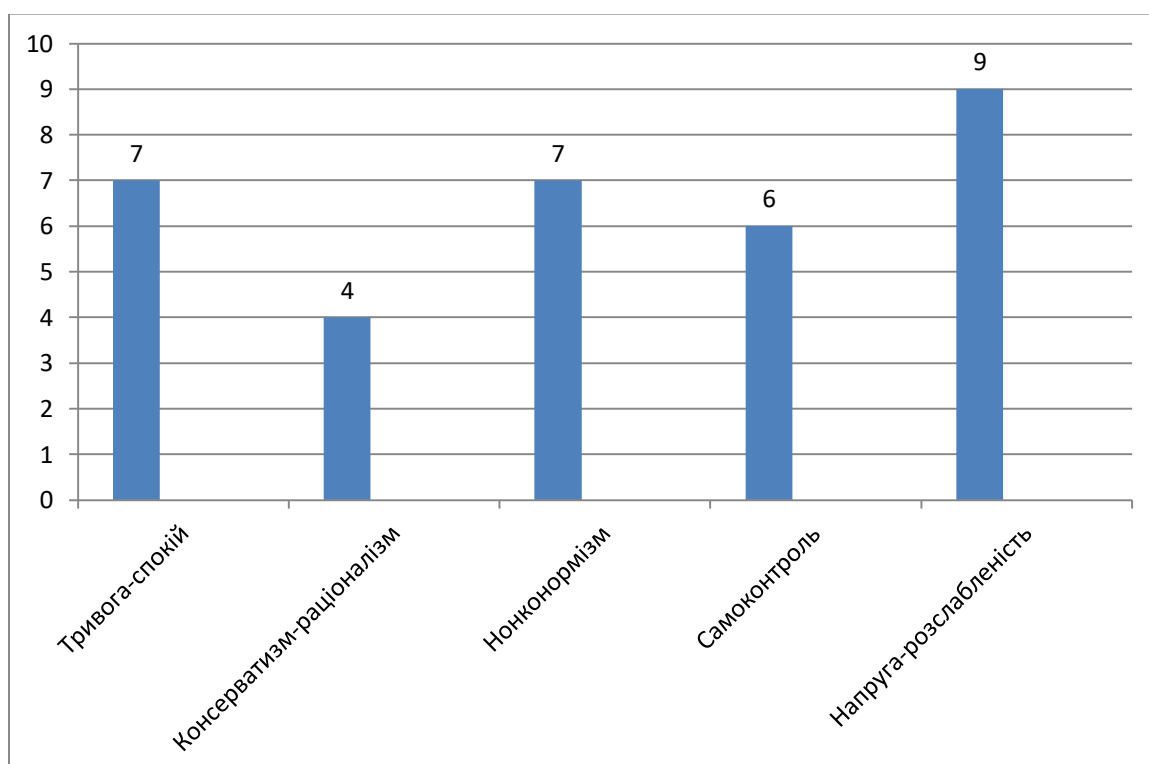

Рис. 2.2.3. Показники щодо вивчення індивідуально-психологічних характеристик особистості (частина 3)

Відповідно до отриманої діаграми спостерігається домінування певних індивідуально-психологічних особливостей в досліджуваних. Вищі показники є діагностованими за такими шкалами: відкритість, інтелект, емоційна стабільність, жорсткість, підозра, практичність, прямолінійність, спокій, нонконфліктність, самоконтроль та розслабленість. Дані властивості можуть входити до структури зрілої особистості, оскільки попередньо діагностовані достатньо високі показники зрілості в досліджуваних.

Розглянемо отримані дані щодо проведеного анкетування за авторською методикою. Методика створена та спрямована на визначення рівня розвитку відповідальності та свободи в респондентів. Отримані результати визначені за допомогою підрахунку домінуючих відповідей. Результати ілюстровані в наступній таблиці (див. иаб. 2.2.2.).

Таблиця 2.2.2.

Показники анкетування

Методика	Питання анкети	Отримані відповіді
Анкета	1. Я відчуваю себе вільною людиною.	90 % - так 10 % - ні
	2. Я можу проявляти особистісну свободу.	50 % - так 50 % - на
	3. Свобода для мене є цінністю.	100 % - так
	4. Я володію здатністю вільно висловлювати свої думки.	40 % - так 60 % - ні
	5. Я вважаю себе ні від чого не залежною людиною.	70 % - так 30 % - ні

	6. Відповідальність для мене є цінністю.	100 % - так
	7. Я є відповідальною людиною.	90 % - так 10 % - ні
	8. Я розумію наслідки своїх дій завжди.	100 % - так
	9. Інші стверджують, що я відповідальна людина.	50 % - так 50 % - ні
	10. Відповідальність та особистісна свобода є характеристиками зрілої особистості.	100 % - так

Згідно отриманих даних анкетування спостерігаємо, що для більшості досліджуваних є цінністю саме особистісна свобода та відповідальність. Деякі із них не вважає, що він повністю володіє даними характеристиками, попри те, наявним є прагнення до підвищення рівня розвитку даних властивостей.

Отже, в контексті даного розділу, проведений якісний і кількісний аналіз та інтерпретація отриманих результатів дослідження структурних компонентів зрілості особистості та індивідуально-психологічних особливостей особистості, а також проведено аналіз отриманих результатів анкетування щодо вивчення міри вияву відповідальності та особистісної свободи досліджуваними.

2.3. Дослідження взаємозв'язку відповідальності та свободи в структурі зрілої особистості

З метою того, щоб визначити можливий взаємозв'язок між відповідальністю та свободою в структурі зрілої особистості використаний кореляційний аналіз (на основі лінійної кореляції Пірсона). Важливо зазначити, що у всіх досліджуваних діагностований достатньо високий рівень розвитку зрілості особистості, відтак проведення вивчення взаємозв'язку між вищезгаданими параметрами є цілком валідним та виправланим. Відповідальність виокремлюється окремою шкалою в методиці О. Штепа. За допомогою методики Кеттелла, а саме шкал, котрі включають можливість прояву особистісної свободи (шкали відкритості, експресивності, сором'язливості, прямолінійності, напруги та консерватизму) доцільно провести перевірку та пошук статистично значущих зв'язків. За отриманими взаємозв'язками у кореляційній матриці (див. дод. В), можна зазначити наступні аспекти. Виходячи із мети емпіричного дослідження, нами складено кореляційну плеяду взаємозв'язків між показниками відповідальності та відкритості, експресивності, сором'язливості, прямолінійності, напруги та консерватизму (див. рис. 2.3.1.).

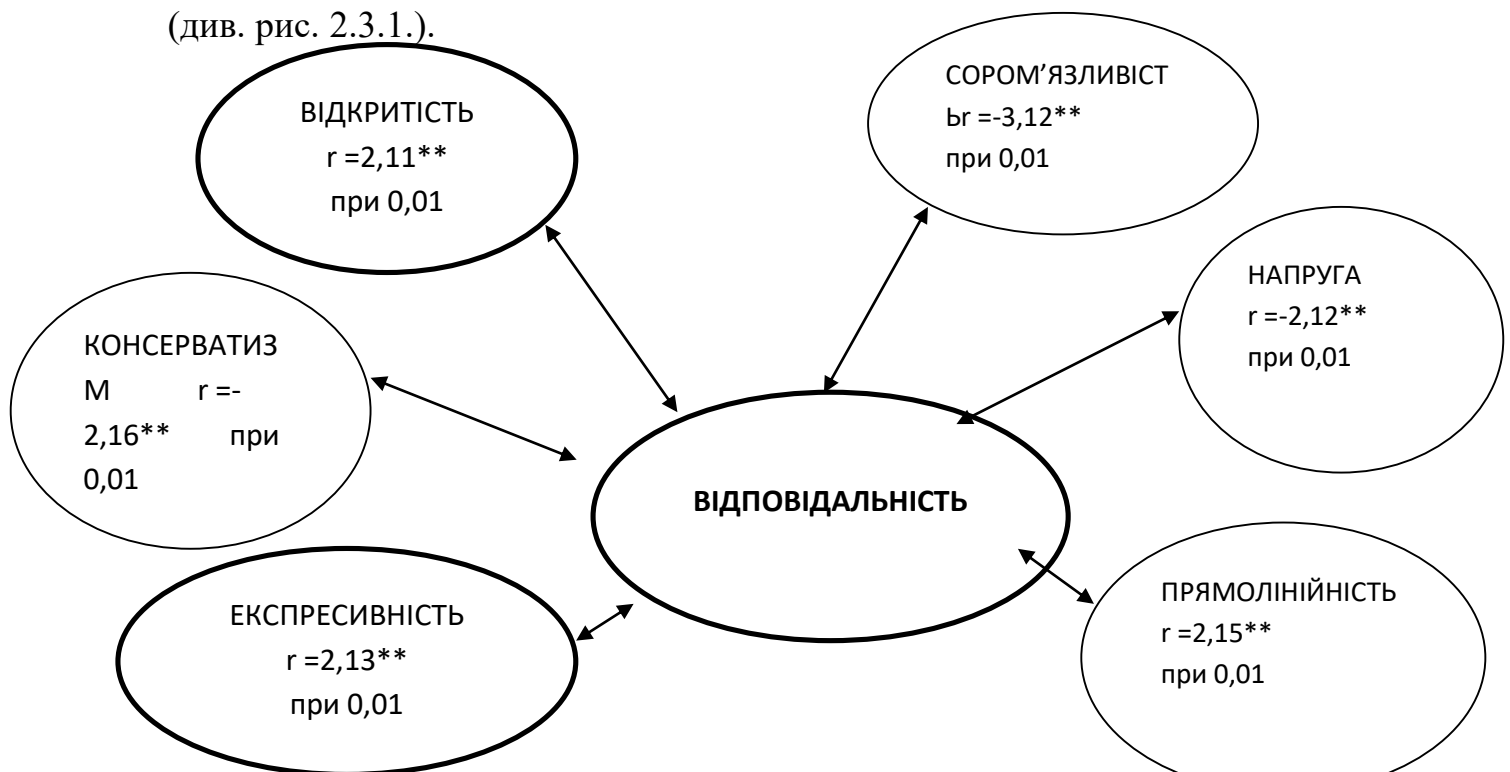

Рис. 2.3.1. Кореляційна плеяда взаємозв'язків між відповідальністю та індивідуальними виявами свободи особистості в контексті структури зрілої особистості

Встановлено наявність статистично значущих прямих та обернених кореляційних взаємозв'язків між шкалою відповідальності та шкалою сором'язливості ($r = -3,12^{**}$, при 0,01), між шкалою відповідальності та шкалою напруги ($r = -2,12^{**}$, при 0,01), між шкалою відповідальності та шкалою прямолінійності ($r = 2,15^{**}$, при 0,01), між шкалою відповідальності та шкалою експресивності ($r = 2,13^{**}$, при 0,01), між шкалою відповідальності та шкалою консерватизму ($r = -2,16^{**}$, при 0,01), між шкалою відповідальності та шкалою відкритості ($r = 2,11^{**}$, при 0,01).

Встановлено наявність прямих статистично значущих кореляційних взаємозв'язків між шкалами відповідальності шкалами: прямолінійності, експресивності та відкритості. Згідно отриманих даних, важливо описати факт того, що при підвищенні рівня розвитку даного показника, також підвищується і інший. Наприклад, якщо в людини високий рівень розвитку відповідальності – то вона також буде проявляти прямолінійність в спілкуванні, експресивність та відкритість. В даному випадку буде поєднуватись прояв свободи та відповідальності, якщо людині легко комунікувати з іншими, вона є відповідальною, відповідно може йти мова і про певний рівень розвитку особистісної зрілості. Якщо хоч один показник зазнає зниження, то всі інші також будуть знижуватись. Відтак, наприклад, якщо в людини знизиться рівень прояву відкритості – то знижуватимуться також показники відповідальності, експресивності та прямолінійності. Дані залежності зумовлює отриманий прямий кореляційний взаємозв'язок.

Обернені кореляційні взаємозв'язки отримані між шкалою відповідальності та шкалами: сором'язливості, напруги та консерватизму. При даному виді зв'язку, при разі підвищення рівня розвитку одного явища чи характеристики – знижується інше. Відповідно, якщо людина є відповідальною, то для неї не є характерними такі якості, як: напруга, консерватизм та сором'язливість. Якщо ж у людини є такі особливості поведінки чи індивідуально-психологічні особливості – то її рівень відповідальності знижуватиметься. Відносно цього зрозумілим є те, що у відповідальної

особистості дані властивості мають бути відсутніми. Сором'язливість, переживання надмірної напруги та консерватизм в поглядах, все це зумовлює труднощі у вияві особистісної свободи. Ймовірно, саме тому за даними шкалами отримані обернені взаємозв'язки.

Отже, в контексті даного розділу здійснений кореляційний аналіз отриманих даних в дослідженні. За його результатами отримані статистично значущі прямі та обернені взаємозв'язки. Згідно даних взаємозв'язків основна гіпотеза дослідження підтвердилась: між відповідальністю та виявами свободи особистості: експресивністю, прямолінійністю, сором'язливістю, консерватизмом, напругою та відкритістю встановлено взаємозв'язок.

2.4. Порівняння отриманих даних дослідження

З метою проведення порівняння отриманих даних, досліджуваних було розродієно на 2 підгрупи. Перша підгрупа поділена за критерієм віку, друга поділена за критерієм статті. Із 41-го досліджуваного, 25 осіб мають вік від 19-ти до 25-ти років, решта 16 осіб віком від 25-ти до 35-ти років. Гендерна характеристика вибірки наступна: 21 хлопець та 20 дівчат.

Для розуміння основних відмінностей між підгрупами досліджуваних, визначені середні показники по всіх шкалах обраних методик. Перше розглянемо співвідношення у підгрупі, котра відрізняється за віком (див. табл. 2.4.1.).

Таблиця 2.4.1.

Співвідношення показників щодо середніх значень в двох групах досліджуваних (за віком)

Методика	Шкали	1 група: 19-25 років	2 група : 25-35 років
О. Штепа	Відповідальність	8	10
	Децентрація	5	7
	Глибинність переживань	6	6

	Життєва філософія	7	7
	Толерантність	10	4
	Автономія	5	5
	Контактність	6	7
	Самоприйняття	6	3
	Креативність	7	9
	Синергія	7	10
Р.Б. Кеттелла	Закритість-відкритість	5	8
	Інтелект	5	9
	Емоційна стабільність	7	6
	Домінантність	12	12
	Експресивність	5	4
	Нормативність поведінки	4	5
	Сміливість-сором'язливість	7	12
	Чуттєвість-жорсткість	12	6
	Довіра-підозра	6	7
	Мрійливість-практичність	7	8
	Дипломатичність-прямолінійність	5	7
	Тривожність-спокій	12	6
	Раціоналізм-консерватизм	6	7
	Нонконформізм	8	8
	Самоконтроль	7	7
Напруга-розслабленість	8	8	

Згідно отриманих даних, важливо зазначити, що отримані показники мають відмінність в обох групах досліджуваних. В працівників, котрі є молодшими є віком, домінуючими властивостями та характеристиками встановлені наступні: відповідальність, толерантність, спокій, нонконформізм та самоконтроль. У працівників, які є старшими за віком, діагностовані високі показники згідно наступних шкал: відповідальність, децентрація, креативність, синергія, сором'язливість, практичність, прямолінійність, нонконформізм та розслабленість. По деяких шкалах наявними є однаково високі показники у двох групах досліджуваних.

Надалі розглянемо співвідношення у підгрупі, котра відрізняється згідно статті (див. табл. 2.4.2.).

Таблиця 2.4.2.

Співвідношення показників щодо середніх значень в двох групах досліджуваних (за статевою ознакою)

Методика	Шкали	1 група: чоловіки	2 група: Жінки
О. Штепа	Відповідальність	10	7
	Децентрація	7	7
	Глибинність переживань	9	8
	Життєва філософія	9	9
	Толерантність	7	6
	Автономія	8	8
	Контактність	8	6
	Самоприйняття	9	9
	Креативність	5	4
	Синергія	9	8
Р.Б. Кеттелла	Закритість-відкритість	5	7
	Інтелект	5	10
	Емоційна стабільність	8	5

Домінантність	11	5
Експресивність	5	7
Нормативність поведінки	8	8
Сміливість-сором'язливість	8	12
Чуттєвість-жорсткість	10	8
Довіра-підозра	8	9
Мрійливість-практичність	7	12
Дипломатичність-прямолінійність	7	12
Тривожність-спокій	10	8
Раціоналізм-консерватизм	8	9
Нонконформізм	7	10
Самоконтроль	4	12
Напруга-розслабленість	12	12

Згідно порівняння даних за критерієм статті, отримані такі відмінності в даох групах досліджуваних: в чоловіків найвищі бали отримані за такими шкалами: відповідальність, глибинність переживань, життєва філософія, самоприйняття, синергія, доміантність, жорстеість, практичність, прямолінійність, спокій та розслабленість; в жінок наявні високі показники згідно насупних шкал: життєва філософія, самоприйняття, інтелект, сором'язливість, практичність, прямолонійність, нонконормізм, самоконтроль, розсоібленість.

Таким чином, проведено порівняння показників середніх значень щодо кожної із шкал обраних методик у двох підгрупах досліджуваних: за критерієм віку та за критерієм статті. За отриманими співвідношеннями спостерігається

більша кількість відмінностей саме в підгрупі, котра виокремлена та поділена згідно критерію статті.

2.5. Модель зрілої особистості

Враховуючи отримані результати проведеного емпіричного дослідження щодо вивчення саме взаємозв'язку відповідальності та свободи особистості (можливих проявів особистісної свободи), можна сформулювати модель зрілої особистості. В даній моделі представлені можливі структурні складові, які її формують. Проілюструємо модель зрілої особистості (див. рис. 2.5.1.).

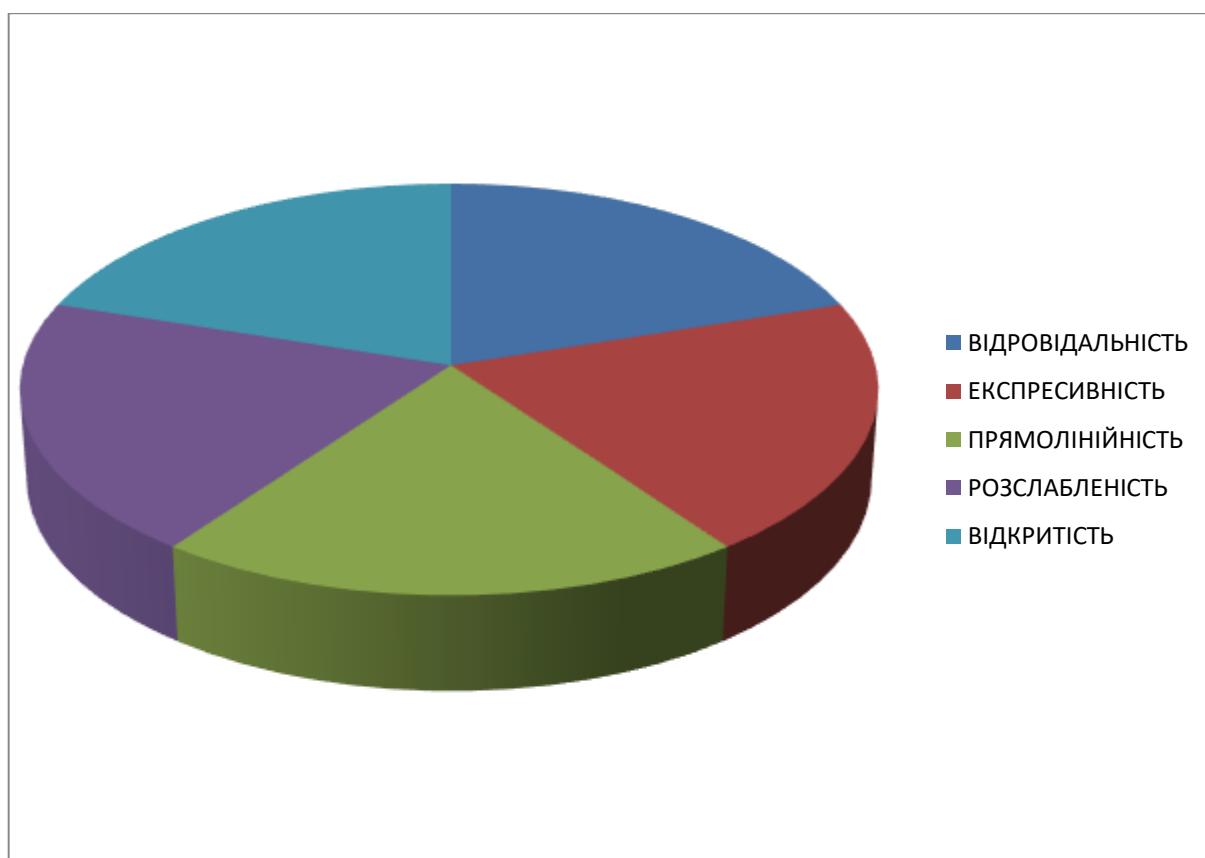

Рис. 2.5.1. Структурні компоненти моделі зрілої особистості

Відтак, в даній моделі мають бути присутніми такі складові (також надано рекомендації щодо підвищення рівня розвитку кожної складової):

- Відповідальність (вміння нести відповідальність за свої рішення та дії, розуміти та аналізувати наслідки своїх вчинків, аналізувати можливості прийняття рішень та прогнозування ймовірних наслідків таких рішень).

Рекомендації:

1. Вести запис всіх своїх справ із зазначенням рівня результативності виконаних завдань та із наступним аналізом помилок при їх виконанні.

2. Формування в себе відчуття приналежності до кожного рішення та чітке усвідомлення власного внеску в кожную справу.

- Експресивність (вміння виявляти всі свої емоційні переживання під час комунікації з іншими людьми, відчуття повної свободи щодо власного вияву міміки, пантоміміки, висловлювання щодо своїх почуттів).

Рекомендації:

1. Формування відчуття потреби у виявленні власних емоцій для інших.

2. Усвідомлення власних істинних емоційних станів та їх поділ на позитивні та негативні.

3. Ведення спостереження за експресивністю інших осіб під час комунікації.

- Прямолінійність (здатність вільно висловити свою думку з приводу будь-якого питання, здатність не застосовувати маніпулятивні техніки в спілкуванні, вміння стояти на своєму та пояснювати свою позицію).

Рекомендації:

1. Вивчення основних етапів ведення переговорів з іншими для вміння чітко та однозначно висловити власну думку.

2. Формування розуміння того, що власні потреби та запити мають бути завжди озвучені для їх кращого розуміння іншими.

- Розслабленість (відчуття свободи під час спілкування чи взаємодії з іншими, відчуття легкості та планованості у спілкуванні, високий рівень розвитку впевненості в собі, адекватний рівень розвитку самооцінки та самоприйняття).

Рекомендації:

1. Використання технік зняття психоемоційної напруги.

2. Практикування технік розслаблення та зниження рівня стресу.

3. Підвищення рівня розвитку впевненості в собі.

- Відкритість (щирість в спілкуванні, відкритість до всього нового, здатність прийняти все нове та проявляти творчий потенціал в діяльності, готовність сприймати інших та поважати їх прояв індивідуальності).

Рекомендації:

1. Формування готовності до реалізації творчого потенціалу.
2. Підвищення рівня розвитку креативності.

Таким чином, сформована відповідна структурна модель зрілої особистості із виокремленням необхідних рекомендацій щодо підвищення рівня розвитку певних індивідуально-психологічних характеристик та формування відповідних поведінкових виявів особистості.

Висновок до РОЗДІЛУ II

Отже, в даному розділі проведено емпіричне дослідження психологічних особливостей взаємозв'язку відповідальності та свободи в структурі зрілої особистості. Для реалізації поставленої мети нами були застосовані такі психодіагностичні методики: опитувальник визначення особистісної зрілості особистості О. Штепа, 16-факторний особистісний опитувальник Р.Б. Кеттелла, анкета «Мої вияви свободи та відповідальності». Здійснене вивчення структурних компонентів зрілої особистості, а також відповідальності та індивідуально-психологічних особливостей особистості (виявів свободи особистістю). Також здійснений якісний та кількісний аналіз отриманих показників. Гіпотеза дослідження підтвердилась на основі кореляційного аналізу, оскільки отримані статистично значущі прямі та обернені кореляційні взаємозв'язки між відповідальністю та виявами свободи особистості.

З метою кращого розуміння та подальшого дослідження сформовано модель зрілої особистості, із виділенням всіх її можливих компонентів, а також з формулюванням відповідних психологічних рекомендацій щодо досягнення відповідного рівня особистісної зрілості.

ВИСНОВОК

1. Особистісна зрілість є важливою для подальшого саморозвитку людини, прагнення до самоактуалізації та розкриття внутрішнього особистісного потенціалу загалом. Особистісна зрілість формується на базисі ціннісно-сміслових орієнтацій людини та відповідних базисних (номінальних) диспозицій особистості. Саме ці два компоненти є надзвичайно важливими для становлення особистісної зрілості та її подальшого розвитку.

2. Відповідальність — це соціально-психологічне поняття, котре може ілюструвати особливий вид взаємин між соціумом та особистістю, між певною соціальною групою та окремими людьми та особистістю, що формується в процесі задоволення взаємних потреб, вимог та запитів. Поняття «відповідальність» ввів в обіг вчений та філософ М. Вебер, котрий в своїх працях описував важливість розгляду феномену відповідальності особистості крізь призму моралі, цінностей та свободи вибору.

3. Свобода - це базова цінність особистості, в основі якої є природне начало людської істоти та прагнення та саморозвитку і самозбереження. Особистісна свобода ілюструє міру можливості до здійснення свого власного вибору та самостійного взяття на себе відповідальності за такий вибір, а також вміння вільно обирати методи та шляхи досягнення відповідних, життєво важливих цілей.

4. Відтак, свобода та відповідальність є нерозривно взаємопов'язаними елементами зрілої особистості. Лише для зрілої особистості, котра має сформовану відповідну систему цінностей, відповідальність та свобода посідає пріоритетне місце в житті. Особистісна свобода та рівень відповідальності за власні вчинки, що в свою чергу є змістовною характеристикою вияву особистісної свободи, є першопочатковою умовою буття природних прав особистості.

5. В результаті емпіричного дослідження проведене вивчення психологічних особливостей взаємозв'язку відповідальності та свободи в структурі зрілої особистості. В дослідженні використані наступні методики: опитувальник визначення особистісної зрілості особистості О. Штепа, 16-факторний особистісний опитувальник Р.Б. Кеттелла, анкета «Мої вияви свободи та відповідальності». Прояви свободи особистості розглядались в контексті вивчення її можливих форм прояву за допомогою дослідження індивідуально-психологічних характеристик в особистості. Здійснений якісний та кількісний аналіз отриманих даних емпіричного дослідження.

На основі кореляційного аналізу встановлені прямі та обернені кореляційні взаємозв'язки між шкалою відповідальності та можливими проявами свободи особистості. Встановлено наявність прямих статистично значущих кореляційних взаємозв'язків між шкалами відповідальності та шкалами: прямолінійності, експресивності та відкритості. Обернені кореляційні взаємозв'язки отримані між шкалою відповідальності та шкалами: сором'язливості, напруги та консерватизму. Згідно даних взаємозв'язків, основна гіпотеза дослідження підтвердилась: між відповідальністю та виявами свободи особистості: експресивністю, прямолінійністю, сором'язливістю, консерватизмом, напругою та відкритістю встановлено взаємозв'язок.

На основі порівняння середніх значень у двох підгрупах досліджуваних, котрі ділились за критерієм віку та статті: 16 осіб (25-35 років), 25 осіб (19-25 років); 21 чоловіків та 20 дівчат, отримані певні відмінності щодо рівня розвитку досліджуваних параметрів. В працівників, котрі є молодшими за віком, домінуючими властивостями та характеристиками встановлені наступні: відповідальність, толерантність, спокій, нонконформізм та самоконтроль. У працівників, які є старшими за віком, діагностовані високі показники згідно насутупних шкал: відповідальність, децентрація, креативність, синергія, сором'язливість, практичність, прямолінійність, нонконформізм та розслабленість. Згідно порівняння даних за критерієм статті, отримані такі відмінності в даних групах досліджуваних: в чоловіків найвищі бали отримані за

такими шкалами: відповідальність, глибинність переживань, життєва філософія, самоприйняття, синергія, домінантність, жорсткість, практичність, прямолінійність, спокій та розслабленість; в жінок наявні високі показники згідно наступних шкал: життєва філософія, самоприйняття, інтелект, сором'язливість, практичність, прямолінійність, нонконформізм, самоконтроль, розслабленість.

6.3 метою кращого розуміння та подальшого дослідження сформовано модель зрілої особистості, із виділенням всіх її можливих компонентів, а також з формулюванням відповідних психологічних рекомендацій щодо досягнення відповідного рівня особистісної зрілості.

Відтак, в перспективі подальшого вивчення залишається потреба в більш детальному та ґрунтовному вивченні основних структурних компонентів моделі зрілої особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алешина Е.Ю., Гозман, Л.Я., Дубовская, Е.М., & Кроз, М.В. (1987). Измерение уровня самоактуализации личности. Социальнопсихологические методы исследования личности. М.: МГУ. – 160 с.
2. Байрачна Л.Д., Гончаренко Н.К., Данільян О.Г., Дзьобань О.П., Жданенко С.Б. Філософія права: Навч. пос. / О.Г. Данільян (ред.). — К.: Юрінком.2002. — С. 121
3. Бандура О.О., Бублик С.А., Заінчковський М.Л., Кондратьєв І.М., Ляшенко В.М. Філософія права: Навч. посібник / Національна академія внутрішніх справ України / М.В. Костицький (ред.), Б.Ф. Чміль (ред.). — К.: Юрінком Інтер, 2000. — 336 с.
4. Баумейстер А. Філософія права: навч. посіб. — Вінниця: О. Власюк, 2007. — 224 с.
5. Бачинін В. Філософія права: Підручник: Для студ. юрид. спец. вищих навч. закл. / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. — К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. — С. 46
6. Бровко Н.І. Філософсько-правовий аналіз категорії свободи та відповідальності людини / Н.І. Бровко // Філософські та методологічні проблеми права. — 2014. — № 1. — С.54-57.
7. Волинка К.Г. Загальна теорія держави і права: навч. посібник / К.Г. Волинка. — К.: МАУП, 2003. — 240 с.
8. Волошин В. Не тільки свобода, а й відповідальність // Політика і час. — 2006. — № 6. — С.22-26
9. Гегель Г. В.Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство / Г. В.Ф. Гегель; [пер. з нім.Р. Осадчука, М. Кушніра]. — К.: Юніверс, 2000. — 336 с.

10. Козловський А. Філософія права: Навч. — метод. посібник / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. — Чернівці: Рута, 2003. — 128 с.
11. Кольшко А.М. (2004). Психология самоотношения. Гродно: ГрГУ. Кон, И.С. (1978). Открытие «Я». М.: Политиздат. Кон, И.С. (1984). В поисках себя: Личность и ее самосознание. М.: Политиздат. Кон, И.С. (1989). Психология ранней юности. М.: Просвещение. С. 98-99
12. Костюк Г.С. (1941). Про роль спадковості, середовища і виховання в психічному розвитку дитини. В Г.С. Костюк (ред.), Праці респ. наук. конф. з педагогіки і психології. Т. II. Психологія, 3-45. К: Рад. школа. С. 128-131
13. Кузікова С.Б. (2012). Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці. Суми: МакДен. — 356 с.
14. Ленгле А. (2015) Віденська школа екзистенційного аналізу: пошук сенсу та ствердження життя. Духовно-психологічні основи християнської психології // Колективна монографія [Під ред. Гридковець Л.М.]. Львів: Скриня. С. 62-73
15. Леонтьев Д.А. (1997). Самореализация и сущностные силы человека. Психология с человеческим лицом : гуманистическая перспектива в постсоветской психологии. М. : Смысл. С. 67-69
16. Леонтьев Д.А. (2002). Личностный потенциал как основа самодетерминации. Ученые записки кафедры общей психологии МГУ, 1, С. 56-65.
17. Леонтьев Д.А. (2007) Феномен свободы: от воли к автономии личности. В кн.: Только уникальное глобально Сб. статей в честь 60-летия Г.Л. Тульчинского. (С. 64-89). СПб.: СПбГУКИ. Леонтьев, Д.А. (2007). Психология смысла. Москва: Смысл. С. 56-59
18. Лукасевич О.А. Особливості досягнення особистісної зрілості студентами вищого навчального закладу / О. А. Лукасевич // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Психологічні науки : зб. наук. праць. — К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. — №26 (50). — Серія №12. — Ч. II. — С. 67–71.

19. Максименко С.Д. (2006). Генеза здійснення особистості. К.: Видавництво ТОВ КММ. Максименко, С.Д., Сердюк, Л.З. (2016). С. 221-227
20. Милль Дж. (1993) О свободе. Пер. с англ. А. Фридмана. Наука и жизнь. № 11, С. 10-15, № 12, С. 21-26
21. Мудрак М.А. (2014). Особливості психологічного підходу до вивчення системи цінностей особистості. Нова педагогічна думка: Науковометодичний журнал, 1 (77), С. 195-199
22. Мэй Р (2011). Смысл тревоги. Москва: Институт общегуманитарных исследований. Мясичев, В.Н. (2011). Психология отношений. М.: Институт практической психологии, Воронеж: НПО МОДЭК. – 678 с.
23. Назарук О.М. (2010). Теоретичний аналіз особливостей самоставлення особистості. В Актуальні проблеми психології. Т. ІХ. Етнічна психологія, історична психологія, психолінгвістика, вип. 5, 216–221. Ніжин: Видавництво НДУ імені М. Гоголя. С. 67-69
24. Нестик Т. А. (2003). Социальное конструирование времени. Социологические исследования, 8, 12–21. Олпорт, Г. (2002). Становление личности: Избранные труды. М.: Смысл. Осин, Е.Н. (2007). Чувство связности как показатель психологического здоровья и его диагностика. Психологическая диагностика, 3, С. 22-40
25. Пантеев С.Р. (1988). Стрoение самоотношения как эмоционально-оценочной системы : автореф. Дисс. канд. психол. наук. М. Пантеев, С.Р. (1991). Самоотношение как эмоционально-оценочная система. М.: Изд-во МГУ. – 980 с.
26. Пенькова О.І. (2015). Ціннісна регуляція процесу самотворення та самовдосконалення особистості. Психолого-педагогічні основи процесу самотворення особистості. К.: Педагогічна думка. - 152 с.
27. Пенькова О.І. (2016). Психологічні аспекти саморегуляції особистості. Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 9(9), С. 393-399

28. Погребняк С.П. Негативна і позитивна свобода в умовах демократичної правової держави / С.П. Погребняк // Ученые записки Таврического национального университета им.В.И. Вернадского. — 2008. — №21. — С.74-81.

29. Портян М.О. Взаємозв'язок відповідальності й волі: філософський аспект / М.О. Портян // Теорія та методика навчання та виховання: зб. наук. пр. — Х., 2008. — Вип. 20. — 172 с.

30. Роджерс К. (2001). Вчитися бути вільним. Гуманістична психологія: Антологія в 3-х т. К.: Пульсари. С. 38-59.

31. Савчин М.В. Відповідальність: смисловий принцип мотиваційної регуляції поведінки особистості / М.В. Савчин // Педагогіка і психологія. — 1996. — № 1. — С.10-18.

32. Сарджвеладзе Н.И. (2007). Самоотношение личности. В Д.Я Райгородский (Ред.), Психология самосознания С. 174-207.

33. Сердюк Л., Шамич, О. (2017). Самодетермінація особистості як психологічна основа її самореалізації. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 153 У1(13), 164-173. Київ-Житомир, ЖДУ ім. І. Франка. – 67 с.

34. Ситниченко Л.А. Стратегії свободи в сучасній соціальній та практичній філософії / Л.А. Ситниченко // Свобода: сучасні виміри та альтернативи. — К.: Укр. Центр духовн. культури, 2004. — 316 с.

35. Столин В.В., Пантилеев, С.Р. (1988). Практикум по психодиагностике: психодиагностические материалы, М.: Изд-во Моск. ун-та. — С. 67-69

36. Столин В.В. (1987). Психодиагностика самосознания. В А.А. Бодалев, В.В. Столин (Ред.), Общая психодиагностика (245-289). М.: Изд-во МГУ. С. 98

37. Титаренко Т.М., Ларіна, Т.О. (2009). Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека. Київ: Марич. С. 78-79

38. Франкл В. (1990). Человек в поисках смысла. М.: Прогресс. Франкл, В. (1997). Доктор и душа. СПб.: Ювента, С. 78-81
39. Хефферлін Р. (2007). Практикум по психотерапії. М.: Академический проект, - 678 с.
40. Шевеленкова Т.Д. Фесенко Т.П. (2005) Психологическое благополучие личности. Психологическая диагностика, 3, С. 95-121.
41. Ялом И. (2004). Экзистенциальная психотерапия. Москва: Класс. – 78 с.
42. <https://lib.iitta.gov.ua/712878/>
43. <https://core.ac.uk/download/pdf/19085525.pdf>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А (стимульний матеріал)

Дорогі респонденти! Просимо Вас взяти участь в психологічному дослідженні та відповісти на декілька запитань. Дякуємо.

Стать _____

Вік _____

Тест 1

Інструкція: Вам пронується опитувальник, запитання якого стосуються певних рис Вашої особистості, здібностей, ставлення до подій. Якщо Ви згодні із судженням, зазначте біля нього знак «=», якщо ж не згодні – зазначте знак «-».

1. Коли мені сумно, я намагаюсь влаштувати щось веселе.
2. Бути успішним для мене важливіше, ніж вміти любити.
3. Я вважаю, що споглядання природи – це важлива естетична цінність.
4. Я не готовий чітко сформулювати, що я хочу від життя.
5. Мені часто кажуть, що я надто терпимий до інших.
6. Я відчуваю докори сумління, коли серджусь на тих, кого люблю.
7. Двоє людей найкраще порозуміються між собою, коли вони приховують почуття й намагатимуться догодити іншому.
8. Я вважаю, що людина повинна приборкувати власні бажання.
9. У складних ситуаціях завжди слід шукати нове рішення.
10. Мені легко відрізнити справжнє кохання від легкого захоплення.
11. Я обдумую наслідки своїх намірів.
12. Найбільше мені подобається, коли інші цінують мене.

13. Я розумію тих, хто здатен захоплюватись красою творів людського розуму.

14. Я схильний завантажувати себе такою кількістю справ,що не вистачає часу на самого себе.

15. Мене не дратує, якщо співрозмовник виявляє свої інтереси, хоча вони не сходяться із моїми.

16. Для мене важливо, щоб інші поділяли мої погляди.

17. Я постійно повинен поводитись так, щоб той, із ким спілкуюсь, був у хорошому настрої.

18. Власні планий вчинки часто здаються мені правильними.

19. Не думаю, що найціннішим для людини є улюблена робота.

20. Більшість справ, покладених на мене, я виконую із задоволенням.

21. Коли проблема має багато варіантів рішень, то мені важко обрати один.

22. Втрата друзів – ніщо, порівняно з приниженням власної гідності.

23. Можу сказати, що саме сильне почуття любові змінило моє ставлення до життя.

24. Моя самоповага страждає, коли мені потрібно примушувати інших роботи те, що мені не подобається.

25. Вияв прихильності до інших є ознакою слабкості людини.

26. Я повинен чинити так, як того очікують люди.

27. Мені більше подобається дарувати подарунки, ніж отримувати їх.

28. Я відчуваю дискомфорт, коли поводжусь у товаристві так, як мене невластиво.

29. Яне схильний приймати рішення спонтанно.

30. Моє теперішнє немає відношення до минулого.

31. Я спокійно реагую, якщо щось зроблене не так, як я хотів.

32. Задля особистого успіху я пожертвую хорошими взаєминами з колегами.

33. У мене в житті не було причин пишатись результатами власної праці.

34. Те, що я роблю, й те, що відбувається в моєму житті не здається мені достатньо значущим.

35. Самовладання покидає мене у важких ситуаціях.

36. Коли виникають труднощі, я насамперед намагаюсь сформуванати власний чіткий погляд на них.

37. Мене не дуже приваблює робота, що вимагає широкого кола спілкування.

38. Моє ставлення до самого себе можна назвати дружнім.

39. За необхідності людина може досить легко позбавитись своїх звичок.

40. Буває, що мені подобаються люди, чию поведінку я не схвалюю.

41. Часом я впевнений у власній нікчемності.

42. Зазвичай я з першої зустрічі подобаюсь новому знайомому.

43. Бувають моменти, коли мене сповнюють глибокі релігійні почуття.

44. Розпочинаючи нову справу, яперш за все думаю, який обсяг роботи потрібно зробити.

45. не впевней, що мої знайомі відгукуються про мене, як про доброзичливу людину.

46. Мені не подобаються,що інші не завжди відповідно оцінюють мою турботу про них.

47. З організаційними завданнями я вдало справляюсь.

48. У мене не може бути негативних якостей.

49. Навіть якщо книжка сподобалась, яне будду ще раз її перечитувати.

50. Людині дуже важко подолати внутрішні суперечності розуму та емоцій.

51. Я сприймаю життєві події не гостріше, ніж інші люди.

52. Ялегко можу уявити себе якоюсь твариною, відчутти її характер та звички.

53. Думаю, що для людини нереально відчутти свою гармонію зі світом.

54. У мене є відчуття, що я можу подолати всі труднощі на шляху до мети.

55. Мені властиво поспіхом засуджувати або захищати інших людей.

56. навіть коли я подобаюсь сам собі, я розумію, що є люди, яким я неприємний.

57. Люди мають стримуватись у своїх поривах ніжності.

58. У цілому мене влаштовує те, яким я є.

59. Я досить легко можу зважитись на ризиковане рішення.

60. прийнято вважати, що для людини власні інтереси важливіші за інтереси оточуючих.

61. Навіть серед людей я більшу частину свого часу відчуваю себе самотньо.

62. Мені легко вдається копіювати міміку й жести людей.

63. у моєму житті були моменти, коли я ясно розумів як багато ще можу зробити.

64. Я готовий взятись за втілення нової ідеї лише тому, що мені цікаво, що з цього вийде.

65. Характеризуючи себе я повним правом можу сказати, що я - гуманіст.

66. Мене люблять, тому що я сам здатен любити.

67. Іноді я не проти, щоб мною керували.

68. Якби моє друге Я існувало, то для мене це був би найнудніший співрозмовник.

69. у вирішення особистих проблем я перш за все керуюсь власними переконаннями, а лише потім – загальноприйнятими.

70. Мені не подобаються фільми, у яких незрозуміло – хороша чи погана людина головний герой.

71. Я байдужий до того, чи спостерігає хтось за тим, як я працюю.

72. У мене творча натура - художня, поетична, артистична.

73. Часом я буваю різким з людьми, які мене дратують.

74. Динамічність та різнобарвність – це ознаки мого життя.

75. Я усвідомлюють, що існують певні межі моїх можливостей.

76. Мої друзі цінують у мене здібності до співпереживання.

77. навіть заради того, щоб зробити щось, за що люди будуть мені вдячні, я б не хотів поступатись своїм принципам.

78. Мені подобається участь в суперечках.

79. Недоліків у мене більше, ніж чеснот.

80. Мені рідко зустрічались люди, яких би я розумів без зайвих слів.

81. Важко досягати успіхів в житті дотримуючись моральних принципів.

82. Я намагаюсь переповідати цікаві історії іншим.

83. Мені важко зрозуміти, чому якісь дрібниці можуть так засмучувати людей.

84. Мені не властиво переживати втрату взаємопорозуміння з оточуючими.

Тест 2

Інструкція: перед Вами ряд запитань, які допоможуть визначити деякі властивості вашої особистості. Тут не може бути "правильних" чи "неправильних" відповідей. Люди різні, і кожен може висловити свою думку. Намагайтеся відповідати щиро і точно.

Відповідаючи на кожне запитання, ви повинні вибрати одну з трьох запропонованих відповідей - ту, яка найбільшою мірою відповідає вашим поглядам, вашій думці про себе. Відповідати необхідно таким чином: у відповідній клітинці у бланку відповідей поставте "+" (ліва клітинка відповідає відповіді "а", середня - "в", а клітинка справа - відповіді "с").

Тестовий матеріал

1. Я думаю, що моя пам'ять тепер краща, ніж була раніше,

а) так;

в) важко відповісти;

с) ні.

2. Я б цілком міг жити один, далеко від людей,

а) так;

в) іноді;

с) ні.

3. Якби я сказав, що небо знаходиться "знизу" і що зимою "спекотно", я мусів би назвати злочинця:

а) бандитом;

в) святим;

с) хмарою.

4. Коли я лягаю спати, я:

а) засинаю швидко;

в) засинаю не дуже швидко;

с) засинаю з труднощами.

5. Якщо б я вів автомобіль по дорозі, де багато інших машин, я волів би:

а) пропустити вперед більшість машин;

в) не знаю;

с) обігнати всі машини, які йдуть попереду.

6. У компанії я дозволяю іншим жартувати і розповідати будь-які історії,

а) так;

в) іноді;

с) ні

7. Мені важливо, щоб у всьому, що мене оточує, не було безладу,

а) вірно;

в) важко сказати;

с) невірно.

8. Більшість людей, з якими я буваю в компаніях, без сумніву, раді мене бачити.

а) так;

в) іноді;

с) ні.

9. Я б скоріш за все займався:

а) фехтуванням і танцями;

в) важко сказати;

с) боротьбою і баскетболом.

10. Мене тішить, що те, що люди роблять, зовсім не схоже на те, що вони потім розповідають про це.

а) так;

в) іноді;

с) ні.

11. Читаючи про яку-небудь подію, я цікавлюся всіма подробицями,

а) завжди;

в) іноді;

с) рідко.

12. Коли друзі кепкують з мене, я зазвичай сміюся разом з усіма і зовсім не ображаюся.

а) вірно;

в) не знаю;

с) невірно.

13. Якщо мені хто-небудь нагрубіє, я можу швидко забути про це.

а) вірно;

в) не знаю;

с) невірно.

14. Мені більше подобається вигадувати нові способи виконання якої-небудь роботи, ніж дотримуватися випробуваних прийомів.

а) вірно;

в) не знаю;

с) невірно.

15. Коли я планую що-небудь, то переважно роблю це самостійно, без чийсь допомоги.

а) вірно;

в) іноді;

с) ні.

16. Я думаю, що менш чутливий і легкозбудливий, ніж більшість людей,

а) вірно;

в) важко відповісти;

с) невірно.

17. Мене дратують люди, які не можуть швидко прийняти рішення,

а) вірно;

в) не знаю;

с) невірно.

18. Іноді, хоча і короткочасно, у мене виникало почуття роздратованості стосовно моїх батьків.

а) так;

в) не знаю;

с) ні.

19. Я скоріше розкрив би свої таємні думки:

а) моїм хорошим друзям;

в) не знаю;

с) своєму щоденнику.

20. Я думаю, що слово, протилежне за змістом слову "неточний", - це:

а) недбалий;

в) старанний;

с) приблизний.

21. У мене завжди вистачає енергії, коли мені це необхідно,

а) так;

в) важко сказати;

с) ні.

22. Мене більше дратують люди, які:

а) своїми грубими жартами змушують людей червоніти;

в) важко відповісти;

с) створюють незручності для мене, запізнюючися на домовлену зустріч.

23. Мені дуже подобається запрошувати гостей і розважати їх.

- a) вірно;
- в) не знаю;
- с) невірно.

24. Я думаю, що:

- a) не все треба робити однаково ретельно;
- в) важко сказати;
- с) будь-яку роботу необхідно виконувати ретельно, якщо ви за неї взялися.

25. Мені завжди доводиться долати ніяковість (хвилювання),

- a) так;
- в) можливо;
- с) ні.

26. Мої друзі частіше:

- a) радяться зі мною;
- в) роблять те й інше порівну;
- с) дають мені поради.

27. Якщо приятель обманює мене в дрібницях, я скоріше волю зробити вигляд, що не помітив цього, ніж викрити його.

- a) так;
- в) іноді;
- с) ні.

28. Мені подобається товариш:

- a) інтереси якого мають діловий і практичний характер;
- в) не знаю;
- с) який відрізняється глибоко продуманими поглядами на життя.

29. Я не можу байдуже слухати, як інші люди висловлюють ідеї, протилежні тим, в які твердо вірили.

- a) вірно;
- в) важко відповісти;
- с) невірно.

30. Мене хвилюють мої колишні вчинки і помилки,

а) так;

в) не знаю;

с) ні.

31. Якщо б я однаково добре вмів й те, і інше, то я б надавав перевагу:

а) грі в шахи;

в) важко сказати;

с) грі в городки.

32. Мені подобаються комунікабельні, компанійські люди,

а) так;

в) не знаю;

с) ні.

33. Я настільки обережний і практичний, що зі мною трапляється менше неприємних несподіванок, ніж з іншими людьми.

а) так;

в) важко сказати;

с) ні.

34. Я можу забути про свої турботи і обов'язки, коли це необхідно,

а) так;

в) іноді;

с) ні.

35. Мені буває важко визнати, що я неправий,

а) так;

в) іноді;

с) ні.

36. На підприємстві мені було б цікавіше:

а) працювати з машинами, механізмами і брати участь в основному виробництві;

в) важко сказати;

с) розмовляти з людьми, займатися суспільною працею.

37. Яке слово не пов'язане з двома іншими?

- а) кішка;
- в) близько;
- с) сонце.

38. Те, що деякою мірою відволікає мою увагу:

- а) дратує мене;
- в) трохи непокоїть;
- с) не турбує мене зовсім.

39. Якщо б у мене було багато грошей, то я:

- а) потурбувався б про те, щоб не викликати до себе заздрощів;
- в) не знаю;
- с) жив би, не відмовляючи собі ні в чому.

40. Найгірше покарання для мене:

- а) важка робота;
- в) не знаю;
- с) бути закритим на самоті.

41. Люди повинні більше, ніж вони роблять це тепер, вимагати дотримання законів моралі.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

42. Мені говорили, що в дитинстві я був:

- а) спокійним і любив залишатися один;
- в) не знаю;
- с) жвавим і непосидючим.

43. Мені подобалася б практична щоденна робота з різним устаткуванням і машинами.

- а) так;
- в) не знаю;
- с) ні.

44. Я думаю, що більшість свідків говорять правду, навіть якщо це нелегко для них.

- а) так;
- в) важко сказати;
- с) ні.

45. Іноді я не наважуюся впроваджувати в життя свої ідеї, тому що вони здаються мені нездійсненними.

- а) вірно;
- в) важко відповісти;
- с) невірно.

46. Я намагаюся сміятися над жартами не так голосно, як це робить більшість людей.

- а) вірно;
- в) не знаю;
- с) невірно.

47. Я ніколи не почуваю себе таким нещасним, що хочеться плакати,

- а) вірно;
- в) не знаю;
- с) невірно

48. У музиці я насолоджуюся:

- а) маршами у виконанні військових оркестрів;
- в) не знаю;
- с) скрипічним соло.

49. Я б скоріше волів провести два літні місяці:

- а) у селі з одним або двома товаришами;
- в) важко сказати;
- с) очолити групу в туристичному таборі.

50. Зусилля, витрачені на складання планів:

- а) ніколи не зайві;
- в) важко сказати;

с) не варті цього.

51. Необмірковані вчинки і вислови моїх приятелів на мою адресу не ображають і не засмучують мене.

а) вірно;

в) не знаю;

с) невірно.

52. Коли мені все вдається, я вважаю ці справи легкими,

а) завжди;

в) іноді;

с) рідко.

53. Я волів би скоріше працювати:

а) в установі, де мені необхідно було б керувати людьми і весь час бути серед них;

в) важко відповісти;

с) архітектором, який у тихій кімнаті розробляє свій проект.

54. Будинок так відноситься до кімнати, як дерево:

а) до лісу;

в) до рослин;

с) до листя.

55. Те, що я роблю, у мене не виходить:

а) рідко;

в) іноді;

с) часто.

56. В більшості справ я:

а) надам перевагу ризику;

в) не знаю;

с) волію діяти напевно.

57. Імовірно, деякі люди вважають, що я занадто багато говорю,

а) скоріше це так;

в) не знаю;

с) думаю, що ні.

58. Мені більше подобається людина:

а) великого розуму, навіть якщо вона ненадійна і непостійна;

в) важко сказати;

с) із середніми здібностями, але яка вміє протистояти різним спокусам.

59. Я приймаю рішення:

а) швидше, ніж інші люди;

в) не знаю;

с) повільніше, ніж більшість людей.

60. На мене велике враження справляють:

а) майстерність та витонченість;

в) важко сказати;

с) сила і міць.

61. Я вважаю, що я людина, схильна до співробітництва,

а) так;

в) інколи;

с) ні.

62. Мені більше подобається розмовляти з людьми витонченими, вишуканими, ніж з відвертими і прямолінійними.

а) так;

в) не знаю;

с) ні

63. Я волію:

а) вирішувати питання, які стосуються особисто мене, сам;

в) важко відповісти;

с) радитися з моїми друзями.

64. Якщо людина не відповідає відразу ж, після того як я що-небудь сказав їй, то я відчуваю, що, мабуть, сказав якусь дурницю.

а) вірно;

в) не знаю;

с) невірно.

65. У шкільні роки я здебільшого отримував знання:

а) на уроках;

в) важко сказати;

с) читаючи книжки.

66. Я уникаю суспільної роботи і пов'язаної з цим відповідальності,

а) вірно;

в) іноді;

с) невірно.

67. Коли питання, яке необхідно вирішити, дуже важке і потребує від мене багато зусиль, я намагаюся:

а) зайнятися іншим питанням;

в) важко відповісти;

с) ще раз спробую вирішити це питання

68. У мене виникають сильні емоції: тривога, гнів, приступи сміху і т.д. - здавалося б, без будь-якої причини.

а) так;

в) іноді;

с) ні.

69. Іноді я розмірковую гірше, ніж завжди,

а) вірно;

в) не знаю;

с) невірно.

70. Мені приємно зробити людині послугу, погодившись призначити зустріч з нею на час, зручний для неї, навіть якщо це не дуже зручно для мене.

а) так;

в) іноді;

с) ні

71. Я думаю, що число, яке повинно продовжити ряд 1, 2, 3, 5, 6... - це:

а) 10;

в) 5;

с) 7.

72. Іноді у мене бувають нетривалі приступи нудоти і запаморочення голови без визначеної причини.

а) так;

в) не знаю;

с) ні.

73. Я волію скоріше відмовитися від свого замовлення, ніж завдати офіціанту або офіціантці зайве занепокоєння.

а) так;

в) іноді;

с) ні.

74. Я живу нинішнім днем більшою мірою, ніж інші люди,

а) вірно;

в) важко сказати;

с) невірно.

75. На вечірці мені подобається:

а) брати участь у цікавій розмові;

в) важко відповісти;

с) дивитися, як люди відпочивають, і просто відпочивати самому.

76. Я висловлюю свою думку незалежно від того, скільки людей можуть її почути.

а) так;

в) іноді;

с) ні.

77. Якщо б я міг перенестися в минуле, то найбільше хотів би зустрітися з:

а) Колумбом;

в) не знаю;

с) Пушкіним.

78. Я змушений стримувати себе від того, щоб не ладнати чужі справи,

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

79. Працюючи в магазині, я волів би:

- а) оформлювати вітрини;
- в) не знаю;
- с) бути касиром.

80. Якщо люди погано про мене думають, я не намагаюся переконати їх і продовжую робити так, як вважаю за потрібне:

- а) так;
- в) важко сказати;
- с) ні.

81. Якщо я бачу, що мій давній товариш сторониться мене, я зазвичай:

- а) зразу ж думаю: "У нього поганий настрій";
- в) не знаю;
- с) непокоюся про те, який поганий вчинок я скоїв.

82. Всі нещастя трапляються через людей:

а) які намагаються у все внести зміни, хоча вже існують задовільні способи вирішення цих питань;

- в) не знаю;
- с) які відкидають нові, багатообіцяючі пропозиції.

83. Я отримую велике задоволення, розповідаючи місцеві новини,

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

84. Акуратні, вимогливі люди не вживаються зі мною,

- а) вірно;
- в) іноді;
- с) невірно.

85. Мені здається, що я менш дратівливий, ніж більшість людей

- а) вірно;
- в) не знаю;
- с) невірно.

86. Я легше можу не рахуватися з іншими людьми, ніж вони зі мною,

- а) вірно;
- в) іноді;
- с) невірно.

87. Буває, що вранці я не хочу ні з ким розмовляти,

- а) часто;
- в) іноді;
- с) ніколи.

88. Якщо стрілки годинника зустрічаються рівно через кожні 65 хв, відміряних на точних годинниках, то цей годинник:

- а) відстає;
- в) іде правильно;
- с) спішить.

89. Мені буває нудно:

- а) часто;
- в) іноді;
- с) рідко.

90. Люди кажуть, що мені подобається робити все своїм оригінальним способом.

- а) вірно;
- в) іноді;
- с) невірно.

91. Я вважаю, що необхідно уникати зайвих хвилювань, тому що вони стомлюють.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

92. Вдома у вільний час я:

- а) розмовляю і відпочиваю;
- в) важко відповісти;
- с) займаюся цікавими справами.

93. Я невпевнено і обережно ставлюся до зав'язування дружніх стосунків із новими людьми.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

94. Я вважаю, що те, що люди говорять віршами, можна так само виразити прозою:

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

95. Я підозрюю, що люди, з якими я перебуваю в дружніх стосунках, можуть виявитися зовсім не друзями за моєю спиною.

- а) так, у більшості випадків;
- в) іноді;
- с) ні, рідко.

96. Я думаю, що навіть найдраматичніші події уже через рік не залишать у моїй душі ніякого сліду.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

97. Я думаю, що було б цікавіше стати:

- а) натуралістом і працювати з рослинами;
- в) не знаю;
- с) страховим агентом

98. Я схильний до безпричинного страху і відрази щодо деяких речей, наприклад певних тварин, місць і т.д.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

99. Я люблю міркувати про те, як можна було б покращити світ,

- а) так;
- в) важко сказати;
- с) ні.

100. Я надаю перевагу іграм:

- а) де потрібно грати в команді або мати партнера;
- в) не знаю;
- с) де кожний грає за себе.

101. Вночі мені сняться фантастичні або абсурдні сни.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

102. Якщо я залишаюся в будинку один, то через деякий час відчуваю тривогу і страх.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

103. Я можу своїм дружнім ставленням ввести людей в оману, хоча насправді вони мені не подобаються.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

104. Яке слово не співвідноситься з двома іншими?

- а) думати;
- в) бачити;

с) слухати.

105. Якщо мати Марії є сестрою батька Олександра, то ким є Олександр по відношенню до батька Марії?

а) двоюрідним братом;

в) племінником;

с) дядьком.

Тест 3

Інструкція: необхідно обрати найбільш точний для Вас варіант відповіді.

1. Я відчуваю себе вільною людиною.

А) так

Б) ні

2. Я можу проявляти особистісну свободу.

А) так

Б) ні

3. Свобода для мене є цінністю.

А) так

Б) ні

4. Я володію здатністю вільно висловлювати свої думки.

А) так

Б) ні

5. Я вважаю себе ні від чого не залежною людиною.

А) так

Б) ні

6. Відповідальність для мене є цінністю.

А) так

Б) ні

7. Я є відповідальною людиною.

А) так

Б) ні

8. Я розумію наслідки своїх дій завжди.

А) так

Б) ні

9. Інші стверджують, що я відповідальна людина.

А) так

Б) ні

10. Відповідальність та особистісна свобода є характеристиками зрілої особистості.

А) так

Б) ні

Дякуємо

ДОДАТОК В (дані дослідження та кореляційна матриця)

№	Вік	Стать	Віднов.	Децентр.	Глиб. Переж.	Жит. Філ.	Тол.	Автоп.	Контактн.	Самоп.	Креат.	Синер.	A	B	C	E	F	G	H	I	L	M	N	O	Q1	Q2	Q3	Q4
1	25	ч	2	5	8	5	7	6	5	4	7	5	4	8	12	7	6	9	12	7	12	7	12	8	12	6	4	6
2	23	ч	3	6	7	6	7	7	7	5	6	6	12	7	12	8	7	9	6	8	12	7	12	9	3	5	5	5
3	25	ч	4	7	9	7	7	8	5	6	7	7	4	9	6	8	8	9	7	7	7	6	11	8	7	6	6	4
4	26	ч	6	6	6	4	6	7	4	3	8	8	5	7	7	9	9	9	8	6	8	7	7	7	8	5	7	8
5	35	ч	2	7	3	5	6	8	9	8	3	7	7	8	11	9	8	9	9	7	9	8	7	7	9	6	8	7
6	35	ч	4	8	5	6	7	7	9	9	4	8	8	8	6	8	7	8	4	8	5	9	7	7	4	7	12	6
7	32	ч	5	4	6	7	6	6	8	9	5	7	11	8	7	7	6	12	5	8	6	8	8	7	5	6	12	6
8	34	ч	6	5	7	8	5	1	9	9	6	8	11	8	5	6	7	9	6	8	7	12	12	6	6	5	11	6
9	34	ч	5	6	8	7	7	6	8	4	5	5	4	8	6	6	5	8	7	9	8	11	12	4	7	4	12	7
10	34	ч	6	7	7	8	7	8	8	5	4	4	7	8	4	5	6	12	8	8	4	11	7	5	8	8	12	7
11	25	ч	7	8	8	8	8	9	7	6	5	3	8	7	8	6	12	7	5	7	5	11	8	6	9	9	7	8
12	27	ч	3	7	7	8	7	5	7	7	6	4	9	7	9	7	5	7	4	11	6	12	9	7	4	6	8	7
13	27	ч	2	6	6	8	6	6	7	8	5	5	3	7	8	8	7	7	12	11	7	9	6	6	3	7	9	6
14	27	ч	1	7	7	7	7	7	2	3	2	6	11	10	7	5	6	8	7	11	8	6	5	5	5	8	5	5
15	35	ч	4	2	8	7	7	8	6	4	7	7	4	12	6	7	7	7	8	12	9	7	7	4	6	6	6	6
16	35	ч	5	1	7	7	9	9	5	5	8	6	5	8	7	6	8	12	9	9	6	9	8	9	7	5	7	9
17	19	ч	6	3	6	9	8	8	4	6	9	5	6	8	8	9	12	9	6	8	6	7	9	8	8	6	8	8
18	20	ч	7	7	7	9	7	7	9	7	6	6	7	8	11	9	7	8	5	7	6	8	5	7	7	7	9	7
19	25	ч	8	8	8	5	8	6	8	8	5	5	8	7	6	9	8	7	7	5	6	7	6	6	7	9	6	11
20	25	ч	2	7	3	4	7	7	7	2	7	3	7	12	7	8	9	12	8	4	5	5	7	6	7	8	7	11
21	25	ч	3	6	4	6	5	8	3	2	8	2	8	8	7	7	8	9	6	8	6	6	9	5	7	7	8	12
22	22	Ж	2	7	5	7	4	3	4	2	9	6	7	7	6	11	9	8	5	7	7	7	4	9	7	6	9	12
23	22	Ж	3	8	6	8	5	4	5	7	5	7	6	6	7	7	5	7	7	6	12	8	5	10	8	5	12	8

24	22	Ж	5	7	7	7	5	5	9	8	6	8	12	9	8	7	4	12	8	2	7	0	7	12	95	4	7	8
25	21	Ж	10	8	8	6	5	6	8	6	4	5	11	8	5	7	4	9	9	7	8	9	8	12	4	9	9	8
26	22	Ж	8	9	7	6	8	7	7	1	7	4	11	7	6	12	4	8	6	12	12	8	7	9	6	8	7	8
27	21	Ж	7	3	8	7	9	8	6	8	8	3	6	6	8	7	6	12	7	8	11	7	5	8	7	7	6	7
28	25	Ж	6	2	9	8	8	4	3	9	9	6	12	5	12	6	7	9	5	7	11	11	4	7	7	5	8	8
29	19	Ж	7	1	8	7	9	3	2	7	4	8	6	7	8	5	8	8	6	6	7	12	12	4	8	8	9	7
30	25	Ж	6	4	7	7	8	5	9	6	3	9	7	6	5	6	9	4	7	5	8	8	7	3	12	7	4	12
31	25	Ж	6	6	8	4	7	6	8	8	5	5	8	5	6	5	7	4	5	7	9	6	8	7	7	6	5	8
32	22	Ж	5	7	2	5	6	7	7	7	6	4	4	6	8	8	6	8	8	6	6	12	9	6	7	7	6	7
33	23	Ж	6	8	1	6	5	8	3	6	5	3	6	7	9	7	8	7	9	5	5	8	9	5	7	12	8	6
34	22	Ж	5	7	8	7	7	7	6	7	6	4	7	6	4	6	7	6	6	4	7	7	7	4	8	12	0	5
35	22	Ж	6	6	8	8	8	5	5	8	7	6	8	12	5	5	6	5	5	9	8	6	8	5	8	12	12	6
36	23	Ж	7	8	8	7	7	9	4	7	8	5	11	8	6	4	5	9	7	8	7	5	9	5	7	12	7	8
37	22	Ж	6	9	9	7	6	3	6	6	4	4	11	6	7	9	6	8	9	7	6	9	8	6	6	12	8	9
38	21	Ж	6	8	8	7	5	3	8	5	6	1	12	7	8	8	7	7	12	6	8	8	12	9	5	8	7	5
39	22	Ж	5	9	8	7	4	4	7	4	3	8	7	6	6	7	12	6	6	12	7	7	7	8	6	7	8	8
40	21	Ж	6	8	8	7	3	9	6	7	2	9	12	5	7	11	7	12	7	7	6	6	8	7	5	6	9	6
41	22	Ж	7	8	8	6	2	7	5	8	6	8	7	4	8	12	7	12	6	6	6	4	7	12	5	4	8	7

		ВІД	АВТО	КОН	А	F	Н	N	Q1	Q4
		П.	Н.	Т.						
ВІДП.	Корреляц ия Пирсона	1	,2492**	-,395**	2,11	2,13	-	2,15	-	-
	Знч.(2- сторон)	0,67	0,001	0	0,01	0,01	0,1	0,01	0,01	0,01
	N	441	41	41	41	41	41	41	41	41
Н.	Корреляц ия Пирсона	-,409**	1	-,743**	0,186	-,620**	-,617	-,642*	-,588**	-,409
	Знч.(2- сторон)	0,00	0,67	0	0,00	0	0,00	0,17	0,00	0,17
	N	441	41	41	41	41	41	41	41	41
КОНТ.	Корреляц ия Пирсона	-,580**	-,409**	1	-,487**	-,642*	-,673**	-,367**	-,451**	-,409
	Знч.(2- сторон)	0	0,001	0,67	0	0	0	0,00	0	0,00
	N	441	41	41	41	41	41	41	41	41
А	Корреляц ия Пирсона	2,11	-,359**	-,487**	1	-,588**	-,492	-,395**	-,611	-,359**
	Знч.(2- сторон)	0,01	0,005	0	0,67	0	0	0,00	0	0,00
	N	41	41	41	41	41	41	41	41	41
F	Корреляц ия Пирсона	2,13	-,617**	-,642*	-,588**	1	-,743**	0,186	-,620**	-,617
	Знч.(2- сторон)	0,01	0	0	0	0,67	0	0,15	0	0
	N	441	41	41	41	41	41	41	41	41
Н	Корреляц ия Пирсона	3,12**	-,419**	-,673**	0,67	-,743**	1	0,122	-,573	-,419**
	Знч.(2- сторон)	0,01	0,001	0	0,67	0,67	0,67	0,67	0	0,00

